

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Bijzondere leiders voor het “gewone” volk: Een vergelijking tussen Pim Fortuyn, Geert Wilders en Thierry Baudet

Houting, Jonathan den

Citation

Houting, J. den. (2023). *Bijzondere leiders voor het “gewone” volk: Een vergelijking tussen Pim Fortuyn, Geert Wilders en Thierry Baudet.*

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [License to inclusion and publication of a Bachelor or Master thesis in the Leiden University Student Repository](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3594183>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Bijzondere leiders voor het ‘gewone’ volk

Een vergelijking tussen Pim Fortuyn, Geert Wilders en Thierry Baudet

MA-scriptie

History: Politics, Culture and National Identities, 1789 to the Present (PCNI)

Universiteit Leiden

Begeleider: Dr. B.E. van der Boom

1 maart 2023

J.F. den Houting

S1857533

Aantal woorden: 18.001

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	4
1.1	Pim Fortuyn	5
1.2	Geert Wilders	6
1.3	Thierry Baudet	7
1.4	Onderzoeksvraag en relevantie	8
1.5	Historiografie	9
1.6	Methodologie	10
2.	De ideologie van radicaal-rechts	13
2.1	Inleiding	13
2.2	Het nativisme	14
2.3	Het populisme	19
2.4	Het autoritarisme	23
2.5	Conclusie	25
3.	De stijl van de populist	27
3.1	Inleiding	27
3.2	Simplistisch taalgebruik	28
3.3	Directe communicatie	32
3.4	Polarisatie	36
3.5	Het imago van de outsider	39
3.6	Conclusie	43
4.	De achterban van het rechts-populisme	45
4.1	Inleiding	45
4.2	De achterban van Fortuyn	46
4.3	De achterban van de PVV	48
4.4	De achterban van FVD	50
4.5	Conclusie	52
5.	Conclusie	54
	Bibliografie	58

1. Inleiding

Tot aan de jaren negentig heerste er een sterk taboe op het rechts-populisme in Nederland. De Nederlandse politiek bestond voornamelijk uit christendemocraten, liberalen en sociaaldemocraten. De enige bekende rechts-populisten van de naoorlogse periode zijn Hans Janmaat en Hendrik Koekoek. Beiden werden weggezet als gefrustreerde outsiders in de door links gedomineerde politiek van de jaren zestig.¹ Sinds het begin van de eenentwintigste eeuw zijn er een aantal rechts-populistische partijen succesvol geweest in Nederland, namelijk Lijst Pim Fortuyn (LPF), Partij voor de Vrijheid (PVV) en Forum voor Democratie (FVD). Daarnaast zijn er ook een aantal partijen vrij snel ten onder gegaan zoals Trots op Nederland (TON) van ex-VVD'er Rita Verdonk en twee onsuccesvolle afsplitsingen van de PVV. Tegenwoordig zijn er meerdere nieuwe rechts-populistische partijen, zoals JA21 van Joost Eerdmans en Annabel Nanninga en de Boeren Burger Beweging (BBB) van Caroline van der Plas.² Omdat er meerdere rechts-populistische partijen zijn en er ook meer zetels worden behaald, kan gesteld worden dat het populisme en dan specifiek het rechts-populisme sinds het begin van de eenentwintigste eeuw toegankelijker is geworden in Nederland.³

Ondanks dat populisme "normaler" is geworden in de politiek, wordt het populisme in de wetenschap beschouwd als een controversieel fenomeen. Er is veel geschreven over het populisme en er wordt gediscussieerd over de meest bepalende kenmerken van het populisme.⁴ De definitie van Mudde is een breed geaccepteerde definitie in de literatuur en zal daarom als leidend worden beschouwd in dit onderzoek.⁵ Mudde definieert het populisme als: 'een dunne ideologie volgens welke de maatschappij uiteindelijk verdeeld wordt in twee homogene en vijandige kampen – 'het zuivere volk' versus 'de corrupte elite' – en die stelt

¹ Hans Wansink, *De erfenis van Fortuyn: de Nederlandse democratie na de opstand van de kiezers* (Amsterdam 2004), 51

² Parlement, https://www.parlement.com/id/vjkyvzmnlnjc/rechts_populistische_partijvorming (geraadpleegd 10 januari 2023).

³ Henk te Velde, 'Populisme in Nederland: het morren van 'stoute' kinderen', *Geschiedenis Magazine* (maart 2011) op: <https://www.nemokennislink.nl/publicaties/populisme-in-nederland>.

⁴ Cas Mudde en Cristóbal Rovira Kaltwasser, *Populisme uit de reeks elementaire deeltjes 51* (Amsterdam 2017), 18.

⁵ Mathijs Rooduijn, 'The nucleus of populism: in search of the lowest common denominator', *Government and opposition* 49.4 (2014): 573-599.; Bart Bonikowski, Three lessons of contemporary populism in Europe and the United States. *The Brown Journal of World Affairs*, 23.1 (2016), 9-24.; Koen Vossen, Populism in the Netherlands after Fortuyn: Rita Verdonk and Geert Wilders Compared. *Perspectives on European Politics and Society*, 11.1 (2010), 22-38.

dat de politiek een uitdrukking zou zijn van de algemene wil van het volk.’⁶ Met een dunne ideologie bedoelt Mudde dat het populisme niet in een pure vorm bestaat. Het populisme is een dunne ideologie, omdat het altijd onlosmakelijk verboden is aan een andere ideologie en soms zelfs is opgenomen in andere ideologieën. Het populisme is zonder deze andere ideologieën dan ook niet in staat om antwoorden te geven op politieke kwesties in de moderne samenleving.⁷

Dit onderzoek focust zich op de rechts-populistische lijsttrekkers: Pim Fortuyn, Geert Wilders en Thierry Baudet. Zoals zojuist benoemd is, is het populisme onlosmakelijk verbonden aan een andere ideologie. In dit geval worden deze populistische lijsttrekkers tot de rechterkant van het politieke spectrum gerekend, omdat alle drie de partijen in de basis liberaal waren. De PVV is tegenwoordig ideologisch lastiger te plaatsen omdat het ook een aantal sociaaleconomische standpunten bevat.⁸ De LPF kan het best gekwalificeerd worden als een liberale partij met nationalistische elementen. Deze nationalistische elementen bestaan voornamelijk uit het beschermen van de eigen liberale cultuur en rechtstaat.⁹ Zoals benoemd kan de PVV niet meer als een liberaal-conservatieve partij gezien worden, tegenwoordig wordt de partij vaak als een conservatieve of nationalistische partij gezien met zowel linkse als rechtse economische standpunten.¹⁰ FVD gaat de politiek in als een liberaal-conservatieve partij, die moet uitgroeien tot een liberaal-conservatieve beweging. FVD moet meer worden dan een partij omdat het ook antwoorden wil kunnen geven op diepere cultureel-maatschappelijke vraagstukken.¹¹

1.1 Pim Fortuyn

Pim Fortuyn kan gezien worden als de eerste succesvolle, populistische politicus in Nederland. Sinds de Tweede Wereldoorlog heerste er een taboe op het populisme, maar Fortuyn wist dit te doorbreken.¹²

Fortuyn werd bekend in Nederland vanwege zijn boeken en columns over de

⁶ Mudde en Kaltwasser, *Populisme*, 18.

⁷ Ibidem.

⁸ Stuk Rood Vlees, <https://stukroodvlees.nl/plaatjes-van-de-electoraatjes-de-pvv/> (geraadpleegd op 11 januari 2023).

⁹ Koen Vossen, ‘Een nieuw groot verhaal? Over de ideologie van de LPF en de PVV’, *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis* (2011), 77-87, 85.

¹⁰ Parlement, https://www.parlement.com/id/vhnnmt7m4rqi/partij_voor_de_vrijheid_pvv (geraadpleegd op 11 januari 2023).

¹¹ Forum voor Democratie, <https://fvd.nl/nieuws/zomermanifest> (geraadpleegd op 11 januari 2023).

¹² Te Velde, ‘Populisme in Nederland’.

internationale en nationale politiek. Hij begon zijn politieke carrière in 2001 als de lijsttrekker van Leefbaar Nederland (LN). De carrière van Fortuyn bij LN bleek van korte duur te zijn, nadat hij in een interview met de Volkskrant meerdere controversiële uitspraken had gedaan over de islam. De bekendste uitspraak uit dit interview was: ‘Ik haat de islam niet. Ik vind het een achterlijke cultuur.’¹³ Nederland was gechoqueerd door Fortuyns harde uitspraken over de islam. Op basis van dit interview besluit het partijbestuur van LN dat ze Fortuyn niet langer geschikt achten als de lijsttrekker van hun partij. Fortuyn zal echter niet veel later de LPF oprichten.

Fortuyn groeit al snel uit tot een van de bekendste politici van Nederland, mede door zijn flamboyante uitstraling en controversiële uitspraken. Zijn politieke carrière was echter van korte duur, omdat Fortuyn op 6 mei 2002 werd vermoord door milieuactivist Volkert van der Graaf. De LPF weet na de moord op Fortuyn nog 26 zetels in de Tweede Kamer te behalen, een ongekend succes voor een partij die pas drie maanden bestond.¹⁴ De LPF kreeg de kans om mee te regeren, maar zonder de leiding van Fortuyn ontstond al snel onrust binnen de partij. Het kabinet onder leiding van Balkenende viel al na 86 dagen, omdat de fractievoorzitters van de regeringspartijen het vertrouwen hadden opgezegd in het kabinet.¹⁵

1.2 Geert Wilders

Door Fortuyn is het duidelijk geworden dat er een markt voor het rechts-populisme in Nederland bestaat. De PVV wordt vaak als opvolger beschouwd van de LPF, ondanks dat Wilders dit zelf ontkent.¹⁶

Op 2 september 2004 stapte Wilders uit de VVD. De voornaamste reden hiervoor was dat Wilders weigerde in te stemmen met het mogelijke toetreden van Turkije tot de Europese Unie. Wilders was niet van plan een einde te maken aan zijn politieke carrière en richtte de eenmansfractie Groep Wilders op.¹⁷ Wilders had geleerd van de interne problemen bij de LPF na het overlijden van Fortuyn ‘Het is ontzettend belangrijk om alle fouten van de LPF te voorkomen.’¹⁸ Wilders zal twee jaar als eenmansfractie in de Tweede Kamer zitten.

Een belangrijke ontwikkeling in het leven van Wilders is de moord op regisseur Theo

¹³ Wansink, *De erfenis van Fortuyn*, 20.

¹⁴ *Ibidem*, 27.

¹⁵ Vossen, *Rondom Wilders: Portret van de PVV* (Amsterdam 2013), 31.

¹⁶ Geert Wilders, *Kies voor vrijheid: een eerlijk antwoord* (den Haag 2004), 58.

¹⁷ Vossen, *Rondom Wilders*, 34.

¹⁸ Wilders, *Kies voor vrijheid*, 58.

van Gogh op 2 november 2004. Vanaf dit moment zal Wilders overall beveiligers om zich heen hebben. Na de moord op Van Gogh beleefde de Groep Wilders een kortstondig succes, met rond de 25 zetels in de peilingen.¹⁹ Het succes bleek van korte duur en om de negatieve spiraal te doorbreken, schreef Wilders in 2006 de PVV in bij de kiesraad. De PVV is uniek, omdat Wilders het enige lid is van de PVV.

De PVV zit inmiddels al jaren in de Kamer en kan altijd op een aanzienlijk aantal stemmen rekenen.²⁰ Wilders is inmiddels uitgegroeid tot een vaste kracht in de oppositie.

1.3 Thierry Baudet

Thierry Baudet was voor zijn politieke carrière voornamelijk bekend als publicist en jurist. In 2015 richtte hij samen met Henk Otten de denktank Forum voor Democratie op. De denktank werd uiteindelijk een van de initiatiefnemers van het Oekraïne-referendum in 2016. De uitslag van het referendum werd genegeerd door de regering. Dit was een van de redenen waarom Baudet in 2016 aankondigde de politiek in te gaan. In de aankondiging zegt Baudet: ‘‘Daarom doet Forum voor Democratie mee aan de verkiezingen, om Den Haag van binnenuit open te breken.’’²¹ Er volgt een periode van opbouw voor FVD, omdat de kandidatenlijst en het partijprogramma allebei nog niet compleet zijn. Baudet weet uiteindelijk als tweede man Theo Hiddema te benoemen, een bekende advocaat.²²

De partij zal uiteindelijk wisselende successen kennen. FVD komt met twee zetels in de Tweede Kamer na de verkiezingen van 2017. Al snel wordt de partij in beslag genomen door een interne strijd. De twee oprichters, Otten en Baudet, krijgen ruzie over hoe de partij in de toekomst moet worden ingericht. Ondanks deze ruzie blijft de partij het goed doen in de peilingen. Het hoogtepunt volgt wanneer FVD de grootste partij wordt bij de Provinciale Staten Verkiezingen van 2019 met 13 zetels.²³ Het ging al lange tijd moeizaam tussen de twee oprichters, maar in de periode na de overwinning verandert de ruzie in een interne machtsstrijd. Uiteindelijk zal Otten opstappen als bestuurslid en gaan Baudet en Hiddema

¹⁹ Vossen, *Rondom Wilders*, 55.

²⁰ Alle Cijfers, Verkiezingsuitslagen voor de PVV - Partij voor de Vrijheid (update 2023!) | AlleCijfers.nl (geraadpleegd op 23 februari 2023).

²¹ Thierry Baudet, Aankondiging politieke deelname FVD op:

<https://twitter.com/thierrybaudet/status/779910687304871936> (geraadpleegd 5 juni 2022).

²² Harm Ede Botje & Mischa Cohen, *Mijn meningen zijn feiten: de wording van Thierry Baudet*, (Amsterdam 2020) 93-104.

²³ Laurens Kok, ‘De uitslag: FVD krijgt meeste stemmen en is met VVD de grootste in de senaat’, *Algemeen Dagblad* (20 maart 2019).

door.²⁴

Na de Provinciale Staten verkiezingen zal FVD niet meer zo succesvol zijn. Interne conflicten zijn vrij gebruikelijk geworden. Baudet heeft zich ontdaan van al zijn gematigde adviseurs en flirt vaak met extreemrechts. FVD is een radicaal-rechtse koers ingeslagen, waardoor, net als bij de PVV, veel partijen samenwerking op landelijk niveau bij voorbaat uitsluiten.²⁵

1.4 Onderzoeksvraag en relevantie

Fortuyn, Wilders en Baudet kunnen gekwalificeerd worden als de bekendste en meest invloedrijke rechts-populisten van Nederland. Zoals in de bovenstaande beschrijvingen van de politici al naar voren komt, omschrijven alle drie hun partijen niet als populistisch. Ondanks dat ze zichzelf niet als een populist beschouwen, worden ze over het algemeen wel zo bestempeld. Er zijn zo op het eerste gezicht ook duidelijke overeenkomsten: ze pleiten allemaal voor een strenger asielbeleid, ze hebben alle drie een provocerende stijl en zijn kritisch op de regering.

Naast dat er een aantal overeenkomsten zijn, zijn er ook duidelijke verschillen. Fortuyn gedroeg en kleepte zich als een dandy, terwijl Wilders – afgezien van zijn kapsel – een vrij eenvoudig voorkomen heeft. Zoals al kort besproken, was de LPF economisch gezien een meer klassieke liberale partij terwijl de PVV langzamerhand steeds meer sociaaleconomische standpunten inneemt. Tot slot zit er ongeveer vijftien jaar tussen de moord op Fortuyn en het begin van de politieke carrière van Baudet.

In dit onderzoek worden de precieze verschillen en overeenkomsten tussen Fortuyn, Wilders en Baudet onderzocht. Deze vergelijking zal mij in staat stellen om de drie bewegingen beter te kunnen begrijpen. Hieruit zal blijken of alle drie de politici met recht tot dezelfde stroming worden gerekend.

²⁴ ‘Henk Otten stapt uit FVD-bestuur na ‘karaktermoord’, *Het Parool* (25 april 2019).

²⁵ Botje & Cohen, *Mijn meningen zijn feiten*, 287.

1.5 Historiografie

Er is veel gepubliceerd over deze drie politici, voornamelijk over Fortuyn. Het is logisch dat er meerdere grote publicaties zijn over Fortuyn, omdat zijn politieke carrière langer geleden was. Daarnaast was hij als eerste succesvol met een populistisch geluid in de Nederlandse politiek en werd hij vermoord op klaarlichte dag. Over Wilders en Baudet zijn ondanks hun nog actieve carrières - en Baudets nog relatief korte politieke carrière - al een aantal publicaties verschenen. Er zijn echter weinig wetenschappelijke publicaties die deze populistische politici met elkaar vergelijken. Sarah de Lange en David Art vergelijken de LPF met de PVV, met als belangrijkste vraag: waarom houdt de PVV wel stand en viel de LPF al snel uit elkaar? Zij zijn echter meer gefocust op de structuur van de partijen en concluderen op het gebied van ideologie en achterban: ‘ze voeren voornamelijk campagne op het gebied van immigratie- en integratieproblemen en trekken voornamelijk laagopgeleide mannelijke kiezers. Echter stoppen hier de overeenkomsten tussen beide partijen.’²⁶

Koen Vossen vergelijkt de LPF en de PVV op het gebied van ideologie. Vossen onderzoekt of de LPF als de ‘grondlegger’ kan worden gezien en de PVV als de ‘erfgenaam’.²⁷ Vossen concludeert dat ze erg verschillen in hun visies over de rol van de verzorgingsstaat in de toekomst. Maar Vossen merkt wel op dat er verder niet veel verschillen tussen de ideologieën van de LPF en de PVV zijn. De PVV is vaak radicaler in bewoording en in oplossingen dan de LPF. Tot slot beargumenteert Vossen dat ondanks veel ideologische verschillen de partijen toch in andere politieke families thuishoren. De LPF behoort volgens Vossen tot het liberalisme en de PVV tot het nationaal-populisme. De voornaamste reden hiervoor is dat het anti-establishment en anti-immigratie discours over tijd dusdanig is verhard dat deze niet meer te vergelijken is met die van Fortuyn en dat Wilders de liberale uitgangspunten heeft afgezwakt.²⁸

In de media worden deze drie politici vaker met elkaar vergeleken. Zo vergeleek Leonard Ornstein Fortuyn en Baudet met elkaar. De meest voor de hand liggende overeenkomsten zijn volgens hem dat ze allebei gepromoveerde dandy's zijn met een gevoel voor humor en niet bang zijn om te provoceren. Volgens Ornstein typeren beiden de politiek na de verzuiling: de rol van ideologie en partij is kleiner geworden en de lijsstrekker staat centraal. Beiden

²⁶ Sarah L. de Lange & David Art, ‘Fortuyn versus Wilders: An Agency Based Approach to Radical Right Party Building’, *West European Politics*, 34:6, (2011) 1229-1249, DOI: 10.1080/01402382.2011.616662, 1235.

²⁷ Vossen, ‘Een nieuw groot verhaal’, 79-80.

²⁸ Ibidem, 84-85

doorbreken taboes: bij Fortuyn was het kritiek op de multiculturele samenleving en bij Baudet is het kritiek op de klimaatmaatregelen. Ornstein haalt meerdere overeenkomsten aan, maar benoemt ook een aantal belangrijke verschillen. Een daarvan is dat Fortuyn zich altijd sterk distantieerde van extreemrechts, terwijl Baudet vaak tegen het extreemrechtse aanzit, bijvoorbeeld wanneer hij spreekt over de ‘‘homeopathische verdunning’’ van Nederland.²⁹

Ondanks dat het drie lijsstrekkingen zijn waar relatief veel over is gepubliceerd, zijn er nog geen publicaties waarin alle drie de politici worden vergeleken. De publicaties waarin twee van de drie met elkaar worden vergeleken focussen zich op een bepaald kenmerk, terwijl dit onderzoek zich op meerdere kenmerken zal focussen.

1.6 Methodologie

De vergelijking zal worden uitgevoerd door de drie partijleiders te onderzoeken op het gebied van ideologie, stijl en achterban om zo goed mogelijk de overeenkomsten en verschillen te achterhalen. Er is gekozen om naar ideologie te kijken omdat – ondanks dat ze alle drie radicaal-rechtse partijen lijken – duidelijke verschillen zijn tussen bijvoorbeeld het belang van een strenger asielbeleid tussen Wilders en Baudet. Daarnaast is ervoor stijl gekozen omdat er bijvoorbeeld verschillen zichtbaar zijn tussen het uiterlijk en de persoonlijkheid van Wilders en Fortuyn. Tot slot is er voor het vergelijken van de achterbannen gekozen omdat ‘‘het volk’’ een centrale rol speelt in de retoriek van de populist en dit hoofdstuk zal uitwijzen hoe ‘‘het volk’’ daadwerkelijk is samengesteld en of de partijen vergelijkbare doelgroepen hebben.

Door ideologie, stijl en achterban te gebruiken wordt een redelijk compleet beeld gevormd van alle drie de politici. Een gedetailleerde beeldvorming leidt tot een betere vergelijking. De focus zal liggen op de persoon, maar omdat alle drie zo’n grote rol spelen in de besluitvorming van de partij, zullen standpunten van de partij ook beschouwd worden als standpunten van de persoon.

Het opmerkelijke aan dit historisch onderzoek is dat twee van de drie politici nog actief zijn. In dit onderzoek zullen bronnen tot aan 2020 gebruikt worden. Eventueel kan een bron gebruikt worden die gepubliceerd is in 2020 op basis van informatie uit 2019. Er is voor gekozen om geen bronnen meer te gebruiken vanaf 2020, omdat de politiek in het teken stond van de COVID-19 pandemie. De politiek werd toen gedomineerd door thema’s met

²⁹ Leonard Ornstein, ‘Fortuyn en Baudet, zoek de verschillen’ *Nieuwe Rotterdamse Courant*, (22 maart 2019).

betrekking tot corona en daardoor zou het een minder veelzijdig beeld geven van FVD en de PVV.

In het eerste hoofdstuk zullen de ideologische standpunten van Fortuyn, Wilders en Baudet met elkaar worden vergeleken. Ze zullen getoetst worden aan de hand van de drie kenmerken van radicaal-rechts zoals beschreven door Mudde.³⁰ De drie kenmerken zijn: het nativisme, autoritarisme en populisme. Om een duidelijk beeld te krijgen over de mate waarin deze drie kenmerken een rol spelen, wordt er gekeken naar eigen publicaties en de verkiezingsprogramma's voor de Tweede Kamer. Zo komt allereerst puur de visie van de auteur naar voren en door daarna naar de verkiezingsprogramma's te kijken, wordt duidelijk in hoeverre de visie geïmplementeerd is in het programma van de partij. Kameroptredens van de drie politici zullen niet gebruikt worden om twee redenen. Ten eerste omdat Fortuyn nooit in de Tweede Kamer heeft gezeten; dit zou de vergelijking minder sterk maken. Daarnaast horen de standpunten van een politicus in de Kamer overeen te komen met zijn eigen visie en de verkiezingsprogramma's.

Het tweede hoofdstuk worden politieke stijlen van Fortuyn, Wilders en Baudet met elkaar vergeleken. Ze zullen op verschillende karakteristiek stijlkenmerken getoetst worden, gebaseerd op het onderzoek van Mathijs Rooduijn: *The nucleus of populism: in search of the lowest common denominator*.³¹ Rooduijn heeft onderzoek gedaan naar welke eigenschappen op het gebied van ideeën, stijl en organisatie het meest van toepassing zijn op de populist. In dit hoofdstuk worden de drie lijststrekkingen getoetst aan de hand van deze karakteristieke stijlkenmerken; deze worden in de inleiding van het hoofdstuk verder toegelicht. De bronnen voor dit hoofdstuk zijn voornamelijk speeches en debatten. Er is voor gesproken bronnen gekozen, omdat stijl hierin het best tot uiting komt. Daarnaast is in het vorige hoofdstuk al ingegaan op de geschreven publicaties; met de toevoeging van speeches en debatten wordt het onderzoek breder. Aan het einde van dit hoofdstuk wordt geconcludeerd of Fortuyn, Wilders en Baudet karakteristiek populistische kenmerken vertonen en op wat voor een manieren ze van elkaar verschillen.

In het derde hoofdstuk worden de drie achterbannen met elkaar vergeleken. Over de achterbannen van (rechts) populistische partijen bestaan veel vooroordelen. Dit hoofdstuk zal uitwijzen of de achterbannen veel overeenkomsten hebben, wat zal betekenen dat er inderdaad

³⁰ Mudde, *Populist radical right parties in Europe* (Cambridge 2007), 20-23.

³¹ Rooduijn, 'The nucleus of populism: In search of the lowest common denominator'. *Government and opposition*, 49(4) (2014), 573-599.

zoiets is als een typische rechts-populistische achterban of dat alle drie de partijen verschillende soorten kiezers aantrokken. Op basis van enquêtes van het CBS of andere marktonderzoekinstituten wordt informatie verzameld over een aantal demografische kenmerken, het vertrouwen in de politiek en de belangrijkste thema's onder de achterban. Uit de demografische kenmerken zal blijken wie de gemiddelde rechts-populistische kiezer is en de twee laatste punten zullen een beeld geven van de politieke voorkeuren en motivatie van de kiezers.

2. De ideologie van radicaal-rechts

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zal ingegaan worden op de ideologische verschillen en overeenkomsten tussen de drie lijsttrekkers. Zoals in de inleiding al besproken is, is het populisme een ‘dunne’ ideologie: in tegenstelling tot andere, ‘volle’ ideologieën zoals het liberalisme en socialisme, is het niet in staat maatschappelijke vraagstukken op zichzelf te beantwoorden.³²

In het geval van Fortuyn, Wilders en Baudet is het duidelijk dat zij naast dat ze populistisch zijn, ook behoren tot de rechterkant van het politieke spectrum. Alle drie de lijsttrekkers worden vaak als erg rechts beschouwd. Tegenstanders gaan soms zover dat ze hen als extreemrechts bestempelen. Extreemrechts is echter een stap te ver, want radicaalrechts past beter bij deze partijen. Het verschil is namelijk dat een extreemrechtse partij openlijk racistisch is en de parlementaire democratie verwerpt. Een radicaal-rechtse partij wordt volgens de definitie van Mudde door de volgende drie kernbegrippen getypeerd: nativisme, populisme en autoritarisme.³³

Nativisten geloven dat staten horen te worden bewoond door de inheemse bevolking. Daarnaast wordt een buitenlandse cultuur als bedreigend gezien voor de homogene natiestaat. Het nativisme resulteert volgens Mudde in een beleid waarin de politicus de belangen van de inheemse bevolking boven de belangen van de immigranten plaatst. Het is in zekere mate een combinatie van racistische en nationalistische gedachten.³⁴

Het tweede kenmerk is het populisme, waarvoor dezelfde definitie als in de inleiding zal worden gebruikt. Er zal onderzocht worden in hoeverre de ideeën en beleidsplannen van Fortuyn, Wilders en Baudet passen binnen de definitie van het populisme. Hierbij moet gedacht worden aan de duidelijke tweedeling van de maatschappij: ‘het volk’ tegenover ‘de elite’ en hoe de populist zichzelf beschouwt als de ‘stem van het volk’.³⁵ Hij is het per definitie niet eens met het beleid van de elite en zal dit dan ook bekritisieren, ook wel systeemkritiek genoemd. Systeemkritiek speelt een belangrijke rol. In dit hoofdstuk betekent het: op wat voor manieren heeft de overheid gefaald om de belangen van de burgers te

³² Mudde, & Kaltwasser, *Populism*, 18.

³³ Mudde, *Populist radical right parties in Europe*, 20-23.

³⁴ *Ibidem*, 23.

³⁵ Mudde, ‘Introduction to the populist radical right’ in: Mudde ed., *the populist radical right: a reader* (New York 2016), 1-10, 4.

behartigen.

Het autoritarisme betekent in deze context niet dat deze partij ondemocratisch is, maar het belang van de wet en orde in de maatschappij. Autoritarisme wordt gedefinieerd als: “Het geloof in een strikt geordende samenleving, waarin inbreuken op het gezag streng dienen te worden gestraft.”³⁶ Het autoritarisme kan kortom gezien worden als het geloof in orde.

In dit hoofdstuk zullen de partijprogramma's en eigen publicaties van Fortuyn, Wilders en Baudet getoetst worden aan het nativisme, populisme en autoritarisme. Er is gekozen voor deze bronnen, omdat partijprogramma's een bewuste publicatie zijn van toekomstig beleid. Dit maakt het een logische optie om te gebruiken in onderzoek naar ideologische standpunten. Voor de eigen publicaties geldt een vergelijkbare reden: alle drie de auteurs gebruiken de publicaties om hun persoonlijke visie aan Nederland te presenteren. Zo is er een goede balans tussen de ideologische standpunten van de partij en de persoon. Hieruit zal blijken dat deze nauwelijks verschillen. Uiteindelijk zal er geconcludeerd worden in welke mate deze begrippen aanwezig zijn om daarna alle drie de lijsttrekkers met elkaar te vergelijken.

2.2 Het nativisme

Fortuyn

Zoals in de inleiding van deze scriptie al beschreven staat, richtte Fortuyn zijn eigen partij op nadat hij door Leefbaar Nederland was ontslagen. De motivatie voor zijn ontslag was het spraakmakende interview met de Volkskrant op 9 februari 2002. Dit interview was voor veel Nederlanders de introductie tot Pim Fortuyn, een politicus met een kritische visie op de islam. Zijn kritische houding kwam niet uit het niets, want Fortuyn had al meerdere columns en boeken geschreven over zijn visie op de islam.

Een van deze werken was de herziene editie van *De Islamisering van onze cultuur*. In dit boek begint Fortuyn met het uitleggen van zijn intenties: hij wil de discussie met de islam openen. Hij wil de moslims in Nederland ervan overtuigen dat ze beter af zijn als ze de westerse normen en waarden accepteren dan wanneer zij vasthouden aan de normen en waarden van de islam.³⁷ Hierbij gaat het over de moderne westerse wereld in het algemeen, maar verder focust hij zich op de invloed van de islam op de Nederlandse cultuur. “In onze

³⁶ Mudde, *Populist radical right parties in Europe*, 23.

³⁷ Pim Fortuyn, *Tegen de Islamisering van onze cultuur: Nederlandse Identiteit als fundament* (Rotterdam 2001), 10.

zogenaamde multiculturele samenleving komen de (fundamentele) islamitische cultuur en de traditionele Nederlandse cultuur dagelijks met elkaar in aanraking. Hierbij dreigt, als gevolg van onze desinteresse voor onze eigen identiteit en voor het wezen van onze samenleving, onze oorspronkelijke cultuur in het defensief te worden gedrongen. Dit moeten we met man en macht te zien voorkomen.’’³⁸ Fortuyn is duidelijk sceptisch over het functioneren van de multiculturele samenleving en ziet de islam als een bedreiging voor de Nederlandse cultuur. De bewoording van Fortuyn schetst een actieve strijd tussen twee verschillende culturen. Om in de toekomst met nieuwe vluchtelingen deze problematiek te voorkomen moet aan nieuwe immigranten duidelijk gemaakt worden dat ze zich aanpassen aan "de kernwaarden" van de Nederlandse samenleving.³⁹

Opmerkelijk is dat wanneer het over de Nederlandse identiteit gaat, Fortuyn het belang aanstipt van het gevoel van eigenheid. Hiermee bedoelt hij het delen van een bepaald cultuurgebied, het hebben van gemeenschappelijke normen, waarden en taal. Het is volgens Fortuyn logisch dat we alert zijn op de gevaren van dit verschijnsel, zeker als we naar de geschiedenis van Europa kijken. Fortuyn stipt echter ook het belang aan van het beleven van deze eigenheid. Als we dit niet doen, laten we het formuleren en beleven van deze eigenheid over aan extreemrechtse groeperingen. Hij pleit voor het bewust zijn van de Nederlandse identiteit in combinatie met een wisselwerking met andere culturen, om zo deze eigenheid verder te ontwikkelen door elementen van vreemde culturen te incorporeren. Dit zal leiden tot een open samenleving met een gezonde nieuwsgierigheid naar andere culturen zonder de eigen identiteit te verliezen.⁴⁰ Zonder de toevoeging van de wisselwerking met andere culturen, zou dit standpunt puur nativistisch zijn. In principe pleit Fortuyn voor een homogene, culturele natiestaat, die er bewust voor kan kiezen om bepaalde nuttige elementen uit andere culturen op te nemen.

In het verkiezingsprogramma van de LPF - *Zakelijk met een hart* - voor de Tweede Kamerverkiezingen van 2002 is het nativisme niet sterk aanwezig. De focus ligt op de tekortkoming van de Paarse kabinetten in de jaren voor 2002. De belangrijkste boodschap met betrekking tot immigratie en integratie is dat er simpelweg te veel allochtonen in Nederland zijn. Door de hoge aantallen doen allochtonen niet actief mee aan het maatschappelijk verkeer en is er een lage kans op integratie en emancipatie. De LPF sluit dit stuk af met de tekst: ‘de

³⁸ Fortuyn, *Tegen de islamisering van onze cultuur*, 15.

³⁹ Ibidem, 95.

⁴⁰ Ibidem, 105-106.

LPF wil daaraan met kracht werken maar eist ook de volle inzet van de minderheden, want het is de moeite waard om Nederlander te zijn.’’⁴¹ De immigrant hoort te streven naar het behalen van de Nederlandse identiteit, volgens de LPF. Verder wordt in het programma pas aan het einde weer gesproken over immigratie. Het komt duidelijk naar voren dat de LPF vindt dat Nederland een te klein land is om immigranten binnen te laten, voornamelijk omdat dit de druk vergroot op maatschappelijke problemen. Opmerkelijk is dat Fortuyn in zijn eigen werk de focus legt op culturele aspecten, terwijl het verkiezingsprogramma voornamelijk pragmatisch van aard is.

Wilders

Als er wordt gekeken naar de belangrijkste thema's binnen de PVV dan zijn die sterk gelinkt aan het nativisme. Vossen deelt de PVV kort gezegd op in vier pijlers: de strijd tegen de islamisering van Nederland, het populisme van de PVV, trouw aan het vaderland en streven naar een veiliger Nederland.⁴² Drie van deze thema's hebben te maken met het nativisme, de eerste pijler behoeft hierbij geen toelichting. Het tweede thema heeft geen betrekking tot het nativisme, omdat Vossen hiermee doelt op de ‘Henk en Ingrid’ retoriek van Wilders waarin hij de politieke problemen betreft op de ‘gewone man’. Het derde thema heeft meer betrekking op het nationalisme, maar ook op het nativisme. Hiermee bedoelt Vossen onder andere het voeren van een actieve politiek om de nationale cultuur te beschermen en te bevorderen.⁴³

Het streven naar een veiliger Nederland heeft op het eerste gezicht niet direct iets te maken met het nativisme, eerder met het autoritarisme. Echter, als er dieper wordt gekeken naar wat Wilders hier dan onder andere mee bedoelt, dan wordt een directe link zichtbaar. Wilders bedoelt het volgende: ‘Een Nederland dat niet meer in de ban is van angst, voor aanslagen of voor straatterreur, en dat de criminaliteit en de dreiging van het terrorisme dus voortvarend terugdringt met passende maatregelen.’’⁴⁴ In het bovenstaande citaat wordt niet expliciet gesproken over een link tussen immigratie en criminaliteit, maar Wilders heeft vaak een link gelegd tussen de islam en terrorisme. De straatterreur waar Wilders van spreekt, wordt uitgevoerd door ‘straatterroristen’: groepen islamitische jongeren die mensen op straat lastigvallen.⁴⁵ Deze jongeren hebben niet het doel om de sharia in Nederland in te voeren,

⁴¹ LPF, verkiezingsprogramma Tweede Kamerverkiezingen 2002: Zakelijk met een hart, 1.

⁴² Vossen, *Rondom Wilders*, 66-93

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Wilders, *Kies voor Vrijheid*, 130.

⁴⁵ Ibidem, 68.

maar desondanks bestempelt Wilders ze wel als terroristen. Volgens Wilders is dit een vorm van terreur die het meest aanwezig is en ook schadelijk is voor de Nederlandse maatschappij.⁴⁶

Het verkiezingspamflet, de beknopte versie van verkiezingsprogramma van de PVV in 2006, wekt sterk de indruk dat Nederland in de gevarenzone zit. Het pamflet begint met:

“Nederland is een prachtig land. Maar het staat onder druk.”⁴⁷ Hier zijn volgens Wilders meerdere redenen voor. Deze redenen in combinatie met een falende overheid die de belangen en problemen van de burgers negeert, leidden tot deze “probleemsituatie”. Ondanks dat Wilders aangeeft dat er meerdere redenen zijn, valt op dat de nadruk sterk ligt op de volgens Wilders te hoge immigratiecijfers.⁴⁸

Het vierde kopje op het pamflet heeft echter pas betrekking op immigratie, getiteld: “immigratiestop/integratie”. De titel geeft al aan dat Wilders meent dat er te veel immigranten zijn in Nederland en dat hij ook kritiek heeft op de mate van integratie van deze immigranten. Er staan veel voorstellen in het pamflet van een meer praktische aard, zoals een migratiestop voor vijf jaar van Marokkaanse en Turkse vluchtelingen en een asielzoekersquotum van maximaal 5.000 per jaar. Verder wordt erg duidelijk dat Wilders de eigen autochtone cultuur wil beschermen tegen de buitenlandse islamitische cultuur. Het meest opmerkelijke is een voorstel voor een nieuw artikel 1 van de Grondwet, waarin staat dat de christelijke/joodse/humanistische cultuur dominant moet blijven.⁴⁹ Hieruit blijkt duidelijk dat Wilders de westerse religies en het humanisme wil beschermen, omdat hij vindt dat deze horen bij Nederland.

In alle verkiezingsprogramma’s staan de gevaren van immigratie en specifiek van moslimimmigranten centraal. Dit wordt vaak benadrukt door de eigen Nederlandse cultuur en geschiedenis te verheerlijken: “Ik zal ons mooie land beschermen als ik het voor het zeggen krijg. En dat kan alleen als we het deislamiseren. Ik wil dat tot de kern van mijn beleid maken. Want ik weiger dit prachtige land van ons kapot te laten gaan en ik kies voor onze cultuur en de vrijheid van ons volk.”⁵⁰ Het benadrukken van “wij tegen de rest” komt veel voor in deze stukken. “Wij” symboliseert hierbij de autochtone Nederlander en “de rest” staat voor immigranten of mensen met een immigratieverleden. Tot slot blijkt uit dit citaat expliciet dat

⁴⁶ Wilders, *Kies voor Vrijheid*, 68.

⁴⁷ PVV, verkiezingsprogramma Tweede Kamerverkiezingen 2006: Verkiezingspamflet, 1

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem, 4.

⁵⁰ PVV, verkiezingsprogramma Tweede Kamerverkiezingen 2017-2021: Nederland weer van ons, 2.

wanneer Wilders in de regering zou komen, het deislamiseren van Nederland zijn prioriteit wordt.

Baudet

In zijn werk *Oikofobie- de angst voor het eigene*, verklaart Baudet waarom Nederland steeds minder ‘herkenbaar’ wordt. De Nederlandse cultuur, de *Oikos* (het eigene), wordt volgens hem stukgemaakt door verschillende fenomenen. Allereerst noemt hij het multiculturalisme en de open grenzen. De hoge aantallen immigranten zorgen ervoor dat de sociale samenhang verder onder druk komt te staan. De Europese Unie en haar regelgeving zijn de tweede oorzaak. Tot slot zouden de kunsten de *Oikos* kapot maken. Hiermee doelt hij op de nieuwe kunst van de 20^e en de 21^e eeuw.⁵¹

Baudet gaat er vanuit dat massa-immigratie een bedreiging vormt voor de Nederlandse cultuur. In het verkiezingsprogramma voor de Tweede Kamer van 2017 staat dat FVD een nieuwe wet wil gaan invoeren, de ‘Wet Bescherming Nederlandse Waarden.’⁵² De invoering van deze wet staat ook op de tweede plek van de agendapunten in het verkiezingsprogramma. Dit is voor Baudet dus van groot belang. De wet moet er komen, omdat volgens FVD door de komst van immigranten een aantal kernwaarden en verworvenheden onder druk zijn komen te staan.⁵³

Verder wordt onder het kopje immigratie duidelijk wat de insteek van FVD ten opzichte van immigratie is. Nederland moet zelf bepalen welke immigranten welkom zijn, niet de EU. Daarnaast moet opvang in de regio de standaard zijn en bij hoge uitzondering pas mensen in Nederland toelaten. ‘Ons immigratiebeleid moet gericht zijn op wie wij hier nodig hebben en wie wij (ook op basis van culturele achtergrond) kunnen opnemen’⁵⁴ Hieruit kan geconcludeerd worden dat FVD niet uit puur humanitaire redenen mensen wil opvangen, maar vindt dat ze ook iets moeten toevoegen aan de Nederlandse maatschappij. Daarnaast speelt de culturele achtergrond van de migrant ook een rol in de opnameprocedure. In het verkiezingsprogramma wordt de nadruk sterk gelegd op de gevaren van de immigratie voor onze cultuur. Zoals al eerder gezegd, is het duidelijk dat FVD wil dat de Nederlandse cultuur en tradities dominant blijven. Als voorbeelden worden de paasvuren, vuurwerk en carbitschieten genoemd, maar ook een direct nativistisch standpunt: "Christelijke feestdagen

⁵¹ Thierry Baudet, *Oikofobie: de angst voor het eigene* (Schiedam 2013), 1.

⁵² FVD, verkiezingsprogramma Tweede Kamer 2017, 3.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Ibidem, 20.

blijven vrije dagen en worden niet vervangen door het Suikerfeest.’’⁵⁵ In dit citaat wordt expliciet de westerse cultuur boven de islamitische cultuur geplaatst. FVD acht het dus nodig om actief de Nederlandse cultuur te beschermen, omdat deze anders verloren dreigt te gaan door de gevolgen van massa-immigratie.

2.3 Het populisme

Fortuyn

Het succes van Fortuyn berust voornamelijk op zijn vermogen om de publieke onvrede te mobiliseren in zijn achterban. De publieke opinie werd steeds negatiever richting het Paarse kabinet.⁵⁶ Uiteindelijk zal Paars II aftreden vanwege het drama dat zich had afgespeeld in Srebrenica in 1995.⁵⁷ Het lijkt logischer om te concluderen dat Fortuyn vooral inspeelde op een al bestaand anti-establishment sentiment en slechts fungeerde als katalysator, dan dat hij de reden was voor dit sentiment. Fortuyn genereerde snel veel aandacht bij zowel Leefbaar Nederland als de LPF ten koste van de gevestigde politieke partijen.⁵⁸

Fortuyn heeft meerdere publicaties op zijn naam staan, waarin hij kritiek uit op de huidige politiek en dan met name gericht op het Paarse kabinet van destijds. Zijn bekendste werk over dit thema is: *De puinhopen van acht jaar Paars*. Dit boek werd uitgebracht in 2002 en was geschreven als een aanklacht tegen de kabinetten vanaf 1994 tot aan 2002. In dit werk gaat hij systematisch alle onderdelen van de collectieve sector af. Hij bekritiseert het gevoerde beleid en sluit af met een aanbeveling per sector hoe deze weer hersteld kan worden. Zijn kritiek op het beleid van de Paarse kabinetten is in het algemeen dat de politiek de macht van de producenten in de collectieve sector niet beperkt. In de privésector is een marktmechanisme dat ervoor zorgt dat de producenten rekening moeten houden met de wensen van de consument. In het geval van de collectieve sector ontbreekt het marktmechanisme en laat volgens Fortuyn, de politiek het afweten, waardoor de consument (de burger) niet bepaalt maar de producent.⁵⁹ Fortuyn meent dat er, doordat we in een klein land leven waar de ‘meritocratische elite zichzelf vernieuwt en aanvult door coöptatie’, een ‘sfeer van incest’ is ontstaan.⁶⁰ Het publieke domein en de collectieve sector worden steeds door dezelfde soort

⁵⁵ FVD, Verkiezingsprogramma Tweede Kamer 2017, 26.

⁵⁶ Wansink, *De erfenis van Fortuyn*, 136-137.

⁵⁷ Parlement, https://www.parlement.com/id/vh8lnhrp8wsg/kabinetscrisis_2002_srebrenica (geraadpleegd op 10 september 2022).

⁵⁸ Wansink, *De erfenis van Fortuyn*, 142.

⁵⁹ Fortuyn, *De puinhopen van acht jaar Paars* (Amsterdam 2012), 9.

⁶⁰ Ibidem, 10.

mensen bestuurd. In duidelijke taal verwoordt Fortuyn dat hij het democratisch gehalte in deze sectoren te laag vindt.

Net als *de puinhopen van acht jaar Paars* wordt het LPF-verkiezingsprogramma gekenmerkt door de kritiek op de voorgaande jaren van Paarse kabinetten. In de inleiding wordt meteen al besproken dat het toenemen van de welvaart in de periode van bijna acht jaar Paars wordt overschaduwd door een toename in criminaliteit en tekortkomingen in het onderwijs en de zorg. Daarnaast zijn er door het gedoogbeleid van Paars te veel immigranten in Nederland die niet goed integreren. Dit alles wordt uiteindelijk nog extra benadrukt door een lijst te geven die begint met: "Paars heeft Nederland opgescheept met o.a.: een volkomen vastgeroeste zelfgenoegzame cultuur van benoemde regenten zonder creatief of lerend vermogen."⁶¹ Dat dit het eerste punt is op de lijst, geeft aan hoe erg Fortuyn zich stoorde aan de huidige politiek en dat deze volgens hem aan verandering toe was.

Het binnenlands bestuur moet inzichtelijker en daadkrachtiger worden gemaakt door schaalvergroting tegen te gaan of terug te draaien. Volgens Fortuyn zal dit leiden tot een inzichtelijker openbaar bestuur dat "dicht bij de burger staat".⁶² Daarnaast wordt in het programma ook gepleit voor meer directe democratie met betrekking tot het verkiesbaar maken van de burgemeester en de minister-president.⁶³ Het pleiten voor een verkiesbare minister-president en burgemeester is een duidelijk populistisch beleid om meer direct zeggenschap voor de burger te creëren. Daarnaast is het eerste gedeelte een verzoek om een kleinere en overzichtelijkere overheid, zodat deze begrijpelijker is voor de burger.⁶⁴

Wilders

"De rode draad is Nederland teruggeven aan de burger. De elite moet weg, en hoe gaan we dat doen?"⁶⁵ Dit is een uitermate populistisch citaat uit Wilders' eigen werk. Het geeft duidelijk de populistische tweedeling van de maatschappij weer en hieruit blijkt dat Wilders samen met "het volk" de elite wil bestrijden. Wilders gelooft dat de kloof tussen burger en politici niet alleen verkleind kan worden door middel van bestuurlijke vernieuwing, maar met name door daadkrachtig leiderschap.⁶⁶ Hiermee doelt Wilders op een gebrek aan daadkrachtig leiderschap in Nederland en presenteert hij zichzelf als de oplossing. Wilders

⁶¹ LPF, Tweede Kamerverkiezingsprogramma 2002, 1.

⁶² Fortuyn, *De puinhopen*, 58.

⁶³ Ibidem, 7.

⁶⁴ Wansink, *De erfenis van Fortuyn*, 28.

⁶⁵ Wilders, *Kies voor vrijheid*, 59.

⁶⁶ Ibidem, 61.

stelt dat de huidige politiek de problemen niet durft te benoemen, zoals ze zijn vanwege taboes. Veel van de huidige politici zijn aanhangers van het multiculturalisme. Hierdoor zijn ze volgens hem niet geschikt om leiders te zijn. Een multiculturalist zal volgens Wilders altijd de waarheid aanpassen aan de ideologie of de andere kant op kijken. Zijn leiderschap zal ‘on-Nederlands’ zijn. Hij heeft niets met het Poldermodel; naar eigen zeggen werkt hij vanuit een overtuiging waardoor het niet nodig is om eerst draagvlak en consensus te creëren. ‘Onze elite heeft dertig jaar consensus gekweekt, maar ondertussen ging de rot door.’⁶⁷ Hij neemt hier duidelijk afstand van de manier waarop in de jaren voor 2005 politici te werk gingen en benadrukt weer dat de politiek uit elite bestaat. Twee

terugkerende thema’s met betrekking tot populisme in de verkiezingsprogramma’s zijn het niet luisteren naar de burger en een te grote overheid. De politieke elite negeert volgens Wilders stelselmatig de belangen en problemen van de burger.⁶⁸ Dit sluit aan bij de definitie van Mudde waarin staat dat de politiek een uitdrukking zou zijn van de wil van het volk en een grotere overheid gaat ten koste van het directe zeggenschap van de burger.⁶⁹ De PVV wil juist meer direct zeggenschap en wil dat voor elkaar krijgen door bindende referenda in te voeren. In het programma voor 2012-2017 wordt het bindend referendum het ‘kroonjuweel’ van de PVV genoemd.⁷⁰ Volgens de PVV zijn ‘de progressieve elites doodsbang voor de stem des volkes.’⁷¹ Een voorstel tot bindende referenda staat in elk verkiezingsprogramma van de PVV voor de Tweede Kamerverkiezingen.⁷²

Baudet

Baudet spreekt in zijn boek *Breek het partijkartel!* van een democratische crisis. Hij doelt hiermee op het afgenomen vertrouwen van de kiezer in de politiek. Dit blijkt uit het aantal zetels dat na de verkiezingen van partij wisselt erg hoog is. Deze hoge volatiliteit komt volgens Baudet, doordat het vertrouwen van de kiezers steeds opnieuw wordt beschadigd. Daardoor moeten kiezers steeds weer op zoek naar nieuwe vertegenwoordigers. Volgens Baudet worden de verschillen tussen de gevestigde partijen steeds kleiner, met name over onderwerpen als Europese integratie, open grenzen en multiculturalisme. De gevestigde

⁶⁷ Wilders, *Kies voor Vrijheid*, 64.

⁶⁸ PVV, verkiezingsprogramma 2006, 1.; PVV, verkiezingsprogramma Tweede Kamerverkiezingen 2012-2017: Hún Brussel, óns Nederland, 1.

⁶⁹ Mudde & Kaltwasser, *Populisme*, 18.

⁷⁰ PVV, verkiezingsprogramma 2012-2017, 26.

⁷¹ PVV Verkiezingsprogramma 2012-2017, 27.

⁷² PVV, verkiezingsprogramma 2006; 2012-2017; 2017-2021.

partijen waarover hij spreekt zijn de VVD, CDA, PVDA en D66; deze partijen zouden een ideologisch kartel vormen.⁷³

Een van de centrale boodschappen in zijn werk is dat zeker op het gebied van belangrijke thema's er vaak grote verschillen zitten tussen de wensen van de politieke elite en die van de burgers. Dit verschil is volgens Baudet ook de reden dat directe democratie en bindende referenda niet populair zijn onder de gevestigde politieke elite. 'Twee groepen staan dus inderdaad tegenover elkaar: zij die méér, en zij die mínder democratie willen. Zij die vertrouwen hebben in de bevolking, en zij die vertrouwen hebben in de elites. De maatschappelijke tegenstellingen nemen toe.'⁷⁴ Hierin is sterk de definitie van populisme terug te zien van Mudde: de twee homogene en vijandige kampen zijn aanwezig. Het ene kamp is het gedeelte van het volk dat tegen de macht van het "kartel" is en de andere groep bestaat uit de mensen die op het "kartel" stemmen.

Volgens Baudet is er een structuurprobleem in de vertegenwoordigende politiek, genaamd het "kartelprobleem". Het kartel is al jaren aan de macht en het heeft langzamerhand allemaal opiniemakers gecreëerd die het electoraat beïnvloeden. Hierdoor blijft het kartel aan de macht en kan het alle maatschappelijke posities verdelen. Het "kartel" zou niet kritisch zijn tegenover andere "kartelleden", maar "vijandig tegen degenen die het spel niet langer meespelen."⁷⁵ Hiermee positioneert Baudet zich als een van de outsiders waar het "kartel" vijandig tegen is. Tot slot reikt de macht van het "kartel" verder dan alleen de politiek. Zo noemt Baudet ook de bankensector, de zorgverzekeraars en ngo's. Het enige middel dat direct de macht van het "kartel" kan beperken, zijn facultatieve, initiërende referenda volgens Baudet. Dit is een referendum voor een wetsvoorstel dat tot stand kan komen als een afgesproken aantal steunbetuigingen behaald is.

Het bovenstaande komt allemaal uit hetzelfde boek van Baudet uit 2017.⁷⁶ Het is echter belangrijk om dit werk zo uitvoerig te behandelen, omdat dit niet zomaar een van zijn publicaties is, maar misschien wel zijn belangrijkste motivatie om de politiek in te gaan. Baudet wilde meer directe democratie in Nederland bewerkstelligen.

Ook in het verkiezingsprogramma van 2017 is kartelbestrijding het belangrijkste punt: 'Circa 10.000 kartelleden draaien rond in de bestuurlijke baantjescarrousel: zij vormen het grote

⁷³ Thierry Baudet, *Breek het partijkartel! de noodzaak van referenda* (Amsterdam 2017), 1.

⁷⁴ Ibidem, 9.

⁷⁵ Baudet, *Breek het partijkartel*, 11.

⁷⁶ Heruitgegeven in 2020.

probleem van ons land. Hun belangen zijn vaak tegengesteld aan de belangen van de Nederlandse bevolking. Ze werken voor zichzelf - niet voor het land.’’⁷⁷ Door dit als hét grote probleem van Nederland te benoemen, neemt FVD een uniek standpunt in. Geen andere partij heeft dit zo hoog op de agenda staan. Het wordt in het programma meer gespecificeerd. Het belangrijkste kritiekpunt is dat er eind moet komen aan partijpolitieke benoemingen. Net als in *Breek het partijkartel!* staan referenda hoog op de agenda, namelijk op plek drie onder de noemer: directe democratie. Onder dit kopje wordt ook gepleit voor gekozen burgemeesters. Ook dit zou namelijk een effectieve manier zijn om het "partijkartel open te breken’’⁷⁸

2.4 Het autoritarisme

Fortuyn

Het autoritarisme neemt een redelijk prominente plaats in in het partijprogramma van de LPF onder het kopje ‘Openbare orde en veiligheid’. Fortuyn heeft echter geen publicaties die specifiek gelinkt kunnen worden aan het autoritarisme. Het partijprogramma bevat wel kenmerken van autoritarisme. Hierbij moet wel aangemerkt worden dat in deze periode na de aanslag op het World Trade Centre, het bestrijden van criminaliteit en onveiligheid onder veel Nederlandse kiezers het belangrijkste issue werd.⁷⁹ De LPF vindt dat er meer mensen van de huidige politiemacht op straat aan de slag moeten in plaats van intern. Daarnaast wordt met overtuiging gesproken over een einde maken aan de onveiligheid op straat: ‘Elk gedoogbeleid ten aanzien van onveiligheid in de publieke ruimte dient te verdwijnen.’’⁸⁰ Inbreuken op het gezag dienen streng te worden bestraft, volgens het autoritarisme. Dit is duidelijk terug te zien in het partijprogramma: de LPF wil dat het minachten van de politie strenger moet worden bestraft.⁸¹

⁷⁷ FVD, Verkiezingsprogramma Tweede Kamer 2017, 2.

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Philip van Praag, ‘De LPF-kiezer: rechts, cynisch of modaal?’, in: G. Voerman ed., *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 2001* (Groningen), 96-116, 107-109.

⁸⁰ LPF, verkiezingsprogramma 2002, 3.

⁸¹ Ibidem.

Wilders

Bij Wilders worden autoritarisme en nativisme sterk aan elkaar gelinkt. Zoals al duidelijk werd in het stuk over nativisme, zorgen volgens Wilders islamitische jongeren voor onveilige situaties op straat. Wanneer hij het over de kleine groep moslims in Nederland heeft die extremistische opvattingen heeft, pleit hij voor preventief oppakken en detineren.⁸² Wilders is van mening dat het afnemen van bepaalde grondrechten van deze groep moslims, weliswaar extreem klinkt, maar desondanks nodig is. Hij zegt altijd te zullen kiezen voor "beschermen van de Nederlandse burger, van de Nederlandse gezinnen, ook wanneer ik - om dit doel te bereiken – bepaalde grondrechten moet afnemen van mensen wier enige doel het is onze rechtstaat om zeep te helpen."⁸³ In veel gevallen gaan bij Wilders het nativisme en het autoritarisme hand in hand, iets wat niet ongebruikelijk is onder radicaal-rechtse populistten.⁸⁴ De combinatie van deze twee begrippen kan leiden tot de conclusie dat veiligheid en orde pas behaald kunnen worden als de immigranten zijn geïntegreerd of zijn uitgezet. Het feit dat Wilders een hoofdstuk de titel "Islam, Terrorisme en veiligheid" geeft al aan dat hij die drie dingen in zekere mate met elkaar associeert.⁸⁵

Met betrekking tot de al eerder benoemde "straatterroristen" pleit Wilders voor een hardere aanpak, nadat de afgelopen jaren is gebleken dat een andere aanpak niet werkt. Wilders meent dat de overheid een duidelijk grens moet trekken en "een signaal moet geven: wat we accepteren en wat niet, wie de baas is en wie niet."⁸⁶ Het harder en strenger aanpakken van criminaliteit valt onder het autoritarisme. Daarnaast kan hieruit opgemaakt worden dat Wilders pleit voor een overheid die een strikt geordende samenleving aanstuurt.

Het verkiezingspamflet van de PVV uit 2006 benoemt eerst dat Nederland in een crisis verkeert en onder druk staat. De zin die hierop volgt, is: "Het is nog steeds niet veilig op straat door onvoldoende politie en te lage straffen."⁸⁷ Op de tweede plek van de politieke agenda staat dan ook: "Keiharde aanpak criminaliteit en terrorisme"⁸⁸, gevolgd door een lijst met strengere straffen en maatregelen. Het aanpakken van criminaliteit en het pleiten voor

⁸² Wilders, *Kies voor vrijheid*, 69.

⁸³ Ibidem, 70.

⁸⁴ Mondiaal Nieuws, <https://www.mo.be/interview/cas-mudde-2019-radicaal-rechts-mainstream> (geraadpleegd op 15 oktober 2023).

⁸⁵ Wilders, *Kies voor vrijheid*.

⁸⁶ Ibidem, 78.

⁸⁷ PVV, verkiezingsprogramma 2006, 1.

⁸⁸ Ibidem.

strenger straffen door bijvoorbeeld het ‘‘three strikes you’re out’’ principe ook in Nederland toe te passen, is terug te zien in alle verkiezingsprogramma’s van de PVV.⁸⁹ Net als in Wilders’ eigen publicatie wordt ook in de verkiezingsprogramma’s vaak de link gelegd tussen immigratie en criminaliteit.

Baudet

Het autoritarisme speelt geen belangrijke rol in de publicaties van Baudet. In de partijprogramma’s staat ‘‘Veiligheid en Justitie’’ niet hoog op de agenda. Er wordt wel voor zwaardere straffen gepleit en net als door Wilders ook voor het ‘‘three strikes you’re out’’ systeem om zo recidivisten harder te bestraffen.⁹⁰ In 2021 is het thema ‘‘veiligheid’’ hoger in het programma komen te staan onder het tweede hoofdstuk: ‘‘Immigratie en Identiteit’’. FVD wil meer politieagenten op straat en de politiebureaus die zijn wegbezuinigd, moeten weer terug. FVD vindt dat de politie met gezag moet kunnen optreden en met ‘‘u’’ dient te worden aangesproken.⁹¹ Hieruit valt op te maken dat FVD waarde hecht aan het gezag van de agent en verwacht dat men hen met respect behandelt. De focus ligt in beide programma’s op meer agenten en zwaardere straffen. Tot slot wil FVD illegaliteit strafbaar stellen. Dit is dan ook een combinatie van nativisme en autoritarisme, alleen het is in veel mindere mate aanwezig dan bij Wilders.

2.5 Conclusie

Het nativisme is bij alle drie de lijsttrekkers aanwezig in hun publicaties en in de programma’s. Allereerst valt op dat alle drie een dreigende situatie schetsen: immigranten en hun cultuur vormen een bedreiging voor Nederland. Belangrijk hierbij is dat alle drie Nederland verheerlijken. Een verschil is dat Fortuyn en Wilders openlijk de islam bekritisieren en de focus dan ook op islamitische immigranten ligt, terwijl Baudet hier neutraler in is. Het is dan wel weer opmerkelijk dat Baudet en Wilders voorstellen doen voor een wet die Nederlandse normen en waarden moet beschermen. De focus ligt bij Fortuyn en Baudet op het beschermen van de Nederlandse cultuur en dat er simpelweg te veel immigranten in Nederland zijn. Dit is uiteraard ook onderdeel van Wilders’ publicaties en PVV-partijprogramma’s, maar bij Wilders speelt ook de criminaliteit onder moslims een grote rol. Tot slot is het duidelijk dat bij Fortuyn en Baudet het nativisme zeker een rol speelt maar niet

⁸⁹ PVV, verkiezingsprogramma 2012-2017, 31.

⁹⁰ FVD, verkiezingsprogramma 2017, 17.

⁹¹ Ibidem.

de grootste, terwijl bij Wilders het merendeel van zijn standpunten en beleid terug te redeneren is tot het nativisme.

Als er wordt gekeken naar de aanwezigheid van populistische elementen in de eigen publicaties en in de partijprogramma's, dan valt op dat er bij alle drie sprake is van twee kampen. Het verschil zit in de genuanceerdheid: Wilders zet 'de burger' tegenover 'de elite', terwijl Baudet en Fortuyn een genuanceerd verhaal hebben over wat er in hun ogen mis is met de Nederlandse politiek. De kritiek op Paars van Fortuyn is vergelijkbaar met de kritiek op het kartel van Baudet. Daarnaast is bij zowel Fortuyn als Baudet systeemkritiek het belangrijkste punt, terwijl bij Wilders dit meer op de achtergrond ligt en vaak weer sterk gelinkt wordt aan zijn visie op immigratie. Tot slot zijn bindende referenda bij Baudet extreem belangrijk, omdat alleen referenda het kartel kunnen breken. Bij Wilders worden bindende referenda als de 'kroonjuwelen' van de PVV gezien en bij Fortuyn spelen bindende referenda nauwelijks een rol.

Tot slot is er bij het autoritarisme een rode draad zichtbaar in het beleid. Alle drie pleiten voor zwaardere straffen, meer politie en meer respect voor politie. Het autoritarisme is het duidelijkst aanwezig bij Wilders, omdat veiligheid en orde onderdeel zijn van zijn belangrijkste thema's. Er is zoals eerder al beschreven, een sterke link met het nativisme. Bij Fortuyn is het autoritarisme zeker aanwezig in het partijprogramma, maar dat was na 11 september onvermijdelijk. Tot slot is het autoritarisme bij Baudet nauwelijks aanwezig; veiligheid en orde nemen geen hoge plek in op zijn politieke agenda.

3. De stijl van de populist

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zullen de verschillende stijlen van Fortuyn, Wilders en Baudet met elkaar worden vergeleken. Na het vorige hoofdstuk kan worden vastgesteld dat alle drie in ieder geval behoren tot het populisme. Aangezien het populisme een breed begrip is en bestaat uit kenmerken die door erg uiteenlopende politieke leiders zouden kunnen worden toegeëigend, is er niet zoiets als een prototype populistische leider.⁹² Als er wordt gekeken naar welke leiders er door de tijd heen zijn bestempeld als populist, wordt dit des te duidelijker. Twee voorbeelden van populistische politici zijn Péron in Argentinië en Marine Le Pen in Frankrijk. In dit geval zijn er natuurlijk duidelijke verschillen op het gebied van ideologie, geslacht, tijd en plaats. Ondanks al deze verschillen worden beide politici als populisten bestempeld. Een populist onderscheidt zich per definitie van de gevestigde politieke elite. Dit kan op verschillende manieren. Matthijs Rooduijn heeft in zijn werk *The Nucleus of Populism* onderzocht of er een aantal eigenschappen zijn die toepasbaar zijn op alle populistten.⁹³ Rooduijn deelt de karakteristieke kenmerken op in ideeën, stijl en organisatie. Hij heeft uit de literatuur verschillende toegeschreven kenmerken ontleed die het meest worden gebruikt om een populist te omschrijven. De focus zal in dit hoofdstuk liggen op de stilistische kenmerken die Rooduijn gebruikt. Fortuyn, Wilders en Baudet zullen op deze kenmerken worden getoetst. De stilistische kenmerken van de populist op het gebied van stijl zijn: eenvoudig taalgebruik, directe communicatie, polarisatie en het imago van een outsider.⁹⁴

Omdat deze kenmerken beter tot uiting komen in het gesproken woord dan het geschreven woord, zullen speeches en debatten de belangrijkste bronnen voor dit hoofdstuk zijn. Uit deze speeches en debatten zullen enkele representatieve voorbeelden worden gekozen om als bewijsvoering te dienen of ze wel of niet over een stereotiep kenmerk beschikken. Aan de hand van de benoemde kenmerken zal bepaald worden of de politieke stijlen van de lijsstrekkingen in overeenstemming zijn met de algemene stijlkenmerken van de populist en op wat voor een manieren ze onderling verschillen.

⁹² Mudde, *Populisme*, 81.

⁹³ Rooduijn., 'The Nucleus of Populism', 573-599.

⁹⁴ Ibidem, 576-577.

3.2 Simplistisch taalgebruik

Voor een lijsttrekker is het belangrijk dat kiezers zich kunnen identificeren met de boodschap van de partij. Het taalgebruik van de politicus speelt een rol in hoe de boodschap overkomt. Voor een lange periode gingen wetenschappers ervan uit dat rechts-populistische leiders een eenvoudiger taalgebruik hadden dan andere politici.⁹⁵ De gedachte hierachter is gebaseerd op het feit dat een populist het "volk" vertegenwoordigt tegen de "corrupte elite". Door het eenvoudige taalgebruik zou de populist zich van de elite distantiëren en dichter bij het volk komen te staan. Om deze claim te kunnen testen zou het taalgebruik van Fortuyn, Wilders en Baudet moeten worden vergeleken met niet-populistische politici uit dezelfde periode. Vanwege de omvang van dit onderzoek is het vergelijken met andere politici niet mogelijk. Daarom zal aan de hand van voorbeelden en secundaire literatuur worden beargumenteerd waarom populisten wel of niet een simplistische taalgebruik hebben.

De aanname dat populisten eenvoudigere taal gebruiken is redelijk algemeen aanvaard in de literatuur. Paul Taggart benoemt dat populisten niet de taal van het volk spreken als uiting van hun soevereiniteit, maar om zo het volk aan het "binnenland" te kunnen linken.⁹⁶ Het "binnenland" is een bedacht territorium waar volgens de populist een deugdzaam en verenigd volk hoort te wonen. Taggart beredeneert dus vanuit een nativistisch perspectief waarom populisten een volks taalgebruik hebben. Lucardie en Voerman benoemen dat "vulgair en direct taalgebruik" niet kenmerkend is voor alle populisten en dat het ook zeker voorkomt onder niet-populistische politici, maar dat het voor populisten wel een belangrijk middel kan zijn om de steun van het volk te winnen en de afstand tot de politieke elite groter te maken.⁹⁷

Fortuyn

Gezien Fortuyns universitair verleden en zijn werk als publicist zou men een elitair niveau van schrijven en spreken kunnen verwachten. Volgens Ellemers was het juist Fortuyns kracht om deze bestaande ideeën op een duidelijke en eenvoudige manier aan de hand van voorbeelden te verwoorden.⁹⁸ Hierdoor wist Fortuyn een groot publiek te bereiken. Dick Pels

⁹⁵ Duncon McDonnell, D., & Stefano Ondelli, 'The Language of Right-Wing Populist Leaders: Not So Simple.' *Perspectives on Politics*, 20(3), (2022) 828-841, 828.

⁹⁶ Paul Taggart, *Populism*, (New York 2005), 95.

⁹⁷ Anthonie Lucardie en Gerrit Voerman, *Populisten in de polder*, (Meppel 2012) 18.

⁹⁸ Jo Ellemers, 'Het fenomeen Fortuyn: de revolte verklaard' in: G. Voerman ed., *Jaarboek documentatiecentrum Nederlandse politieke partijen* (Groningen 2004), 254.

omschrijft het taalgebruik van Fortuyn als "krukkig".⁹⁹ Pels is van mening dat de directe stijl van debatteren van Fortuyn de politiek een minder "omfloerst" taalgebruik en meer duidelijkheid heeft opgeleverd.¹⁰⁰ Deze twee auteurs zijn het erover eens dat Fortuyn geen ingewikkeld en elitair taalgebruik had, maar direct, eenvoudig en soms zelfs een beetje gebrekkig.

Het taalgebruik van Fortuyn wordt goed weergegeven door de volgende citaten uit het debat tussen Ad Melkert, de lijsttrekker van de PVDA, en Fortuyn. Als het over de collectieve sector gaat, benoemt Fortuyn de problemen die hij ziet als volgt: "een overmaat aan verbureaucratisering, betuttelend management, waardoor zeg maar de mensen die de uitvoering moeten doen, niet meer in de bestuurderstoel zitten, om het maar zo te zeggen. En in de gezondheidszorg klemt het des te meer, onder meer omdat mevrouw Borst, het laatste restje ondernemerschap als het gaat om specialisten en dergelijke, dat is gewoon weggesneden." Wanneer Melkert hier dan zijn reactie op heeft gegeven, antwoordt Fortuyn: "ik kan wel zien dat u nog nooit een bedrijf van binnen heeft gezien."¹⁰¹ Hierin is terug te zien hoe Fortuyn de problemen in de collectieve sector in een paar zinnen afdoet als eenvoudig oplosbare problemen, bijvoorbeeld door meer privatisering in de collectieve sector. Zonder in details te treden en met een eenvoudige metafoor weet Fortuyn het Melkert moeilijk te maken. De laatste uitspraak is een slimme doodoener waarmee hij Melkert ook meteen bestempeld als iemand die alleen in de collectieve sector heeft gewerkt en dus toch niet begrijpt wat hij bedoelt.

Het is echter niet zo dat Fortuyn nooit ingewikkelde woorden gebruikte in debatten. Tijdens het lijsttrekkersdebat na de gemeenteraadsverkiezingen van 2002 reageert Thom de Graaf van D66 op Fortuyns standpunt, dat Nederland vol is, met: "u wilt dat elke vluchteling, politieke vluchteling, die geconfronteerd wordt met vrees voor eigen leven, vervolgens niet in Nederland mag binnen komen? Waarop Fortuyn antwoordt: "Dit is gewoon demagogie wat u nu zegt, dit is demagogie. U weet net zo goed als ik dat 80%, dat is een eufemisme, wordt economisch vluchteling genoemd." De Graaf vraagt tussendoor: "Dus ook niet die ene vluchteling?" "Mijn stelling luidt: opvangen in de regio, niet in Nederland."¹⁰² De bovenstaande discussie toont aan dat het niet volstaat om Fortuyn zijn taalgebruik als

⁹⁹ Dick Pels, *De geest van Pim: gedachtegoed van een politieke dandy* (Amsterdam 2003), 11.

¹⁰⁰ Ibidem, 279.

¹⁰¹ Netwerk Debat: Ad Melkert tegen Pim Fortuyn, op: <https://www.youtube.com/watch?v=59xQbFLsXXQ&t=324s> (12 april 2002).

¹⁰² Lijsttrekkersdebat tussen Rutte en Baudet onder leiding van Paul Witteman, op: <https://www.youtube.com/watch?v=ZhyisM32Q94&t=22s> (6 maart 2002).

simplistisch te kwalificeren. Het feit dat Fortuyn in een reactie de termen: "demagogie" en "eufemisme" gebruikt, twee woorden die eerder onder elitair taalgebruik vallen dan "volks", tonen aan dat Fortuyn niet altijd eenvoudige woorden gebruikte.

De bewering van Ellemers over Fortuyns vermogen om ingewikkelde kwesties op een eenvoudige manier uit te leggen, lijkt te kloppen als er naar het eerste citaat wordt gekeken. Het krukkige taalgebruik komt ook terug in het eerste citaat met woorden als "zeg maar" en "om het maar zo te zeggen". Het lijkt erop dat het taalgebruik van Fortuyn geschikt was om zowel hoog- als laagopgeleiden te bereiken. Het was direct en eenvoudig, maar niet overdreven simplistisch.

Wilders

Het taalgebruik van Wilders is zo opvallend dat er zelfs een heel boek over is geschreven door Jan Kuitenbrouwer.¹⁰³ Wilders gaat op een geheel eigen manier met taal om en onderscheidt zich nadrukkelijk van de andere Kamerleden.¹⁰⁴ Wilders maakt volgens Kuitenbrouwer creatief gebruik van stijl, toon, retorica, emotie en framing om zo het debat naar zijn hand te zetten.¹⁰⁵ Volgens historicus Henk te Velde is Wilders stellig in zijn taalgebruik. Hierdoor laat hij geen ruimte over voor vragen. Hij poneert een standpunt alsof dit het enige mogelijke en juiste standpunt is. Herhaling en het gebruik van dooddoeners zijn twee kenmerken van Wilders' taalgebruik. Volgens te Velde gebruikt hij herhaling om zijn standpunten bij zowel kiezers als politieke tegenstanders erin te "hameren". Dooddoeners hebben een negatieve connotatie, maar voor Wilders is dit niet het geval. Hij gebruikt dooddoeners om zo het debat te beëindigen en geen ruimte over te laten voor verdere discussie.¹⁰⁶

Een goed voorbeeld van Wilders' taalgebruik blijkt uit een discussie over de staat van de zorg in Nederland tijdens het EenVandaag debat met Rutte. Wilders reageert op Rutte: 'Ik bedrijf daar geen politiek mee, ik vind het een schande, u bent een opportunist. U gebruikt de kiezers, u gebruikt de ouderen als campagnemateriaal. Wij hebben u vier jaar lang niet over de zorg gehoord, u vond het allemaal prima. En nu in een keer twee miljard, meneer Rutte niemand gelooft dat dat oprecht is.' Wilders benadrukt hierna dat de twee miljard wel bezuinigd zou zijn uit andere sectoren in de zorg. Vervolgens sluit hij af met de volgende

¹⁰³ Jan Kuitenbrouwer, *De woorden van Wilders en hoe ze werken* (2012).

¹⁰⁴ NOS, <https://nos.nl/artikel/158555-de-taal-van-wilders-beleggen-beledigen> (geraadpleegd op 7 november 2022).

¹⁰⁵ Kuitenbrouwer, *De woorden van Wilders*, 69.

¹⁰⁶ Henk Te Velde, 'De taal van Geert Wilders en de parlementaire cultuur.' In Gerrit Voerman en Koen Vossen eds., *Wilders Gewogen: 15 jaar reuring in de Nederlandse politiek*, (Amsterdam 2019), 231-249, 246-247.

vergelijking: ‘‘Het is als een dief die je huis ‘s nachts leegrooft en een week daarna, het bankstel alleen komt terugbrengen. Zo gaat dat niet meneer Rutte.’’¹⁰⁷ Wilders benadrukt op eenvoudige wijze dat het Ruttes schuld is dat het slecht is gesteld met de zorg en specifiek de ouderenzorg. Door middel van herhaling probeert Wilders Rutte weg te zetten als de boosdoener. In het bovenstaande citaat zijn ook duidelijk de kenmerken van Kuitenbrouwer terug te zien: framing, emotie en retorica. De simpele maar toch creatieve metafoor is typerend voor Wilders’ effectieve en creatieve retoriek.

Het lijkt erop dat Wilders doelbewust een eenvoudiger taalgebruik verkiest’, omdat hij naar eigen zeggen opkomt voor "Henk en Ingrid", de doorsnee autochtone Nederlanders.¹¹⁰ Tot slot leent eenvoudiger taalgebruik zich beter voor zijn provocerende stijl van spreken.

Baudet

De overwinningsspeech van Baudet na de Provinciale Staten en zijn werk *Oikofbie*, maken al duidelijk dat Baudet niet voldoet aan het simplistische taalgebruik van de rechts-populist. Iemand die zijn maidenspeech in de Tweede Kamer begint in het Latijn en vaak verwijst naar de klassieke oudheid, spreekt niet de taal van het volk. Baudet weet zich met zijn taalgebruik te distantiëren van "het volk", maar ook van de rest van de Kamerleden. Vaak vermomt Baudet een typische populistische boodschap in een elitair jasje. Zijn toespraak in het Latijn was een bewerkte uitspraak van Cicero met als vrij vertaalde betekenis: ‘‘hoelang stelt het partijkartel en de baantjescarrousel ons geduld nog op de proef, terwijl het vlaggenschip van de renaissance klaarligt?’’¹⁰⁸ Ondanks dat Baudet verwijst naar een klassieke filosoof en de renaissance, is de boodschap typisch populistisch. Baudet uit hier kritiek op de gevestigde politieke partijen en het incrowd karakter.

Een ander voorbeeld van zijn bijzonder elitaire taalgebruik was de overwinningsspeech na de verkiezingen van de Provinciale Staten in 2019. Baudet begon zijn speech met: ‘‘De uil van Minerva spreidt zijn vleugels bij het vallen van de avond.’’ Baudet verwijst hier naar het dier dat bij de godin van de wijsheid hoorde in de Griekse en Romeinse mythologie.¹⁰⁹ Volkskrant journalist Olaf Tempelman merkt op dat ‘‘deze politicus koketteert, ongebruikelijk in rechts-populistische of hard-rechtse partijen, met zijn

¹⁰⁷ EenVandaag debat tussen Mark Rutte en Geert Wilders, op: <https://www.youtube.com/watch?v=iOB08lo3qEA> (13 maart 2017).

¹⁰⁸ RTL Nieuws, 'Latijn van Baudet rammelde en was vooral lachwekkend' | RTL Nieuws (geraadpleegd 8 november 2022).

¹⁰⁹ Thierry Baudet, Speech Provinciale Verkiezingen, op: <https://www.youtube.com/watch?v=HuSskuEOEa4> (20 maart 2019).

gymnasiumverleden en adresseert zijn kiezers bewust niet in de taal van de gewone hardwerkende Nederlander.’’¹¹⁰ Hierin is de aanname terug te zien dat rechts-populisten over het algemeen de taal van het volk spreken en daarnaast dat Baudet hier een uitzondering op is.

Als er wordt gekeken naar Baudets interactie met andere Kamerleden dan is het taalgebruik minder buitengewoon en elitair en staat het in contrast met de eerder beschreven monologen. Ter illustratie volgt een fragment uit het debat tussen Rutte en Baudet onder leiding van Jeroen Pauw, voorafgaand aan de Europese Parlementsverkiezingen van 23 mei 2019. Wanneer het gaat over de Brexit en Pauw vraagt of dit Baudet niet heeft doen twifelen antwoordt Baudet: ‘’Nee, ik denk wel dat wat er in het Verenigd-Koninkrijk gebeurd is, heel goed laat zijn hoe verraderlijk de deep-state is en de remain klasse. Want Theresa May, de premier van het VK, Theresa May heeft in naam continue onderhandeld voor uitreding van het VK maar heeft eigenlijk helemaal niet de dingen gedaan die je zou moeten doen als je het op een goede manier wilt regelen. Donald Trump heeft, heeft haar aangeboden haar te helpen, als ze dat had aangenomen was het nu allang geregeld, maar heeft ze niet gedaan. Dus ja, ik zie dat het behoorlijk onhandig gaat, maar het is absoluut niet zo dat het een totale chaos is in het VK zoals u gezegd heeft.’’¹¹¹ Uit dit fragment blijkt dat het taalgebruik van Baudet als redelijk normaal gezien kan worden, afgezien van ingewikkelde begrippen uit het Engels als ‘’deep-state’’ en ‘’remain-klasse’’.

3.3 Directe communicatie

Naast een eenvoudiger taalgebruik zou een populist zijn boodschap zo direct mogelijk willen overbrengen. De populist maakt liever zo min mogelijk gebruik van ‘’ingewikkelde’’ instellingen, zoals het parlement of partijbeeenkomsten om zijn boodschap over te brengen aan de kiezers. Deze instellingen zijn alleen maar hindernissen in het creëren van een directe relatie tussen kiezer en politicus. De populist wil zo direct mogelijk met "het volk" spreken en kiest daarom vaak voor televisie en sinds kort ook voor sociale media.¹¹² Zowel sociale media als televisie zijn niet de meest informatieve bronnen, maar ze hebben wel een erg groot bereik.¹¹³

¹¹⁰ Olaf Tempelman, ‘De meest opmerkelijke overwinningsspeech in de Nederlandse politiek ontleed’ *De Volkskrant*, (21 maart 2019)

¹¹¹ Lijsttrekkersdebat tussen Rutte en Baudet onder leiding van Paul Witteman, op: <https://www.youtube.com/watch?v=ZhyisM32Q94&t=22s> (6 maart 2002).

¹¹² Rooduijn, ‘The Nucleus of Populism’, 576-577.

¹¹³ Wansink, *de erfenis van Fortuyn*, 225.

Fortuyn

Doordat Fortuyn voor de verkiezingen al was vermoord, heeft Fortuyn nooit gebruik kunnen maken van officiële instellingen om zijn boodschap over te brengen. Er kan echter wel gekeken worden naar de rol van directe communicatie gedurende Fortuyns politieke carrière. Sociale media speelden nog geen rol ten tijde van Fortuyn. Maar Fortuyn was vaak te zien op tv, iets wat destijds nog niet gebruikelijk was voor politici. Hans Wansink is zelfs van mening dat televisie cruciaal was voor het succes van Fortuyn.¹¹⁴ De spectaculaire breuk met Leefbaar Nederland, gevolgd door het succes met Leefbaar Rotterdam zorgden ervoor dat de media sinds 2002 erg geïnteresseerd raakten in Fortuyn.¹¹⁵ Volgens Pels was Fortuyn de voorloper van de mediatisering van de Nederlandse politieke cultuur. Met zijn spectaculaire optredens ontwikkelde hij zich tot een soort 'celebrity-politicus'. Doordat Fortuyn zoveel op tv was, wist hij sneller een belangrijke politieke speler te worden dan normaal gesproken gebruikelijk was via de gevestigde partijpolitieke orde.¹¹⁶

Fortuyn was voor zijn politieke carrière al geen vreemde van de media. Hij heeft namelijk rond de vierhonderd columns in de Elsevier gepubliceerd vanaf 1994 tot 2001. Op 1 september 2001 kondigt hij via zijn laatste column: 'Ik kom eraan!', aan dat hij deel gaat nemen aan de Tweede Kamerverkiezingen van 2002.¹¹⁷ Naast het publiceren in de Elsevier, was Fortuyn in de periode 1998 tot 2001 een vaste gast in het programma *Businessclass* van Harry Mensch. In dit programma gaf hij vaak zijn visie op de actualiteit en het politiek bestel van destijds. Door Fortuyns ervaring met de media in combinatie met zijn sensationele uitspraken wist hij veel aandacht naar zich toe te trekken. Doordat Fortuyn vermoord werd voordat hij in de Kamer kwam, is het lastig om te concluderen of Fortuyn directe communicatie met zijn achterban verkoos boven formele politieke kanalen. Er kan wel geconcludeerd worden dat hij van media-aandacht hield en dat de media een grote rol hebben gespeeld in zijn korte, maar turbulente politieke carrière.

3.3.2 Wilders

Omdat de PVV geen leden heeft, heeft Wilders minder financiële middelen tot zijn beschikking om zijn ideeën te verspreiden. Wilders is afhankelijk van media-aandacht. Op

¹¹⁴ Wansink, *de erfenis van Fortuyn*, 225.

¹¹⁵ Peter Giesen, 'Mediamagneet' *De Volkskrant*. (16 februari 2002).

¹¹⁶ Pels, D., van Ostaaijen, J. J. C., Tops, P. W., Ellian, A., Kelk, C., Lucardie, P., & Wassink, H. A., *Vijf jaar na Fortuyn*. (2007), 5-6.

¹¹⁷ '20 jaar na de moord: stukken van en over Pim Fortuyn in EW', (6 mei 2022).

deze manier kan hij zonder te betalen een groot publiek bereiken.¹¹⁸ De Tweede Kamer is het speelveld van Wilders. Door zijn jarenlange ervaring weet hij hoe hij hier zoveel mogelijk de aandacht op zich kan vestigen. Hierin onderscheidt Wilders zich van het stereotype zoals beschreven door Rooduijn. Wilders maakt juist gebruik van de officiële instellingen, in tegenstelling tot de 'gemiddelde' populist. Door middel van extreme en omstreden uitspraken heeft Wilders een manier gevonden om via de debatten in de Tweede Kamer veel aandacht naar hem en zijn partij te trekken.¹¹⁹ Vervolgens leidt deze media-aandacht vaak tot een stijging in de peilingen, wat er op zijn beurt weer toe leidt dat de hoge peiling ook weer in het nieuws komt.¹²⁰ Het is belangrijk om te benadrukken dat media-aandacht en directe communicatie twee verschillende begrippen zijn. Bij Wilders liggen deze twee echter erg dicht bij elkaar. Wilders mediastrategie is namelijk afhankelijk van journalisten. Hij weet dat zodra hij iets extreems zegt erover geschreven wordt. Uit onderzoek van twee communicatiewetenschappers, Bakker en Vasterman, is zelfs gebleken dat journalisten zich bewust zijn van deze instrumentele rol. Er valt echter weinig tegen te doen omdat ze moeten publiceren vanwege de grote nieuws waarde.¹²¹ Tot slot is er wel een duidelijk verschil te zien tussen het begin van Wilders politieke carrière en de latere jaren. Wilders gaf in zijn beginjaren veel interviews en verscheen veel op tv. Nu hij een gevestigde naam is in de politiek vermijdt hij de traditionele media en houdt hij het voornamelijk bij sociale media.¹²²

Sociale media

De opkomst van Twitter was ideaal voor Wilders, omdat hij zo niet langer afhankelijk was van de traditionele media. Daarnaast heeft Wilders via Twitter ongefilterd en direct contact met zijn kiezers en is het ook nog eens gratis. Wilders is erg actief op Twitter en gebruikt het als een platform om zijn ideeën de wereld in te sturen.¹²³ Hij is ook actief op Facebook, een ander gratis sociaal medium met veel gebruikers. Uit onderzoek van de NOS naar het gebruik van sociale media door lijsttrekkers in 2017, blijkt dat Wilders met 176.000 de politicus met de meeste likes op Facebook was. Ter indicatie, de pagina van de VVD had er destijds

¹¹⁸ Guus Valk, 'Vast ritme: schandaal, klaagzang, zondebok' *Nieuwe Rotterdamse Courant* (3 juli 2021).

¹¹⁹ Ibidem.

¹²⁰ Alyt Damstra & Rens Vliegthart, 'Hard to get and hard to neglect. Geert Wilders in de Nederlandse pers' in: Gerrit Voerman & Koen Vossen eds. *Wilders gewogen: 15 jaar reuring in de Nederlandse politiek*, 292

¹²¹ Piet Bakker, & Peter LM Vasterman. 'Wilders en de media: Meta-analyse van 41 artikelen, theses, rapporten, boeken en hoofdstukken.' *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap* 41.1 (2013), 93.

¹²² Franck Hendrickx & Huib Modderkolk, 'Hoe Wilders de media bespeelt' *de Volkskrant* (4 maart 2017).

¹²³ Clara van de Wiel, 'Hoe Wilders via Twitter de revolutie voorbereidt' *NRC* (25 februari 2017).

67.200.¹²⁴ Likes op Facebook zeggen niet alles over hoe actief een partij of persoon is op Facebook, maar dit extreem hoge aantal toont wel aan dat Wilders actief is geweest op Facebook.

Baudet

Een onderzoek van EenVandaag uit 2018 heeft uitgewezen dat FVD het minst aanwezig was bij de debatten in de Tweede Kamer. Als Baudet om uitleg wordt gevraagd zegt hij: ‘‘Je kunt al je energie daaraan besteden, maar je kunt ook met kiezers praten en het land in gaan.’’¹²⁵ Dit citaat sluit erg goed aan bij de algemene bewering dat populistten liever direct contact hebben met kiezers. Daarnaast is FVD fel tegen de traditionele media, omdat deze onderdeel zou zijn van ‘‘het kartel’’. FVD heeft een eigen platform: op FVD.nl kunnen linkjes naar hun eigen journaal, columns of documentaires gevonden worden. Het is echter geen nieuwe ontwikkeling, want Baudet kondigde bij de oprichting al aan dat FVD meer dan een partij moest worden. FVD moest een beweging worden die zijn stempel zou drukken op de politiek, cultuur, wetenschap en media. Na een mislukt experiment met het eigen mediaplatform FvDaily in 2017 is FVD in de afgelopen jaren druk bezig geweest om een eigen mediazuil te ontwikkelen.¹²⁶ Het probleem met het ontwikkelen van de eigen mediazuil is dat Baudet hiermee een veel kleiner publiek aanspreekt. Zijn focus is verschoven van de massa naar fanatieke aanhangers. Het FVD-journaal trok in 2020 rond de 70.000 kijkers, geen kleine groep, maar geen landelijk publiek. Met deze verandering van strategie verdwijnt het voordeel van het grote bereik van media. FVD verkiest communicatie met zijn eigen kiezers boven het spreken met potentiële kiezers.

Sociale media

Het wantrouwen van Baudet in de traditionele media geldt klaarblijkelijk niet voor sociale media. Een voorbeeld hiervan is dat FVD de partij was die in de aanloop naar de verkiezingen van 2021 het meest geld investeerde in promoties op Facebook. Daarnaast was het ook naast de campagnetijd de meest actieve partij op Facebook.¹²⁷ Maar ook de persoonlijke accounts van Baudet op zowel Instagram als Twitter waren bijzonder actief. Baudet en zijn partij zagen

¹²⁴ NOS, <https://nos.nl/artikel/2159944-sociale-media-voor-politieke-partijen-geen-journalisten-da-s-wel-lekker> (13 december 2022).

¹²⁵ EenVandaag, Van debattijgers tot Netflix-kijkers: hoe vaak zijn Kamerleden aanwezig? - EenVandaag (avrotros.nl) (geraadpleegd op 15 december 2022)

¹²⁶ Rik Rutten, ‘Baudet koestert eigen mediazuil’, *NRC* (7 juli 2020).

¹²⁷ Jeroen Wijnen, Online zieltjes winnen: de politieke partijen en hun budgetten - Follow the Money - Platform voor onderzoeksjournalistiek (ftm.nl) (geraadpleegd op 13 december 2022)

in dat sociale media een effectieve manier is om een groot publiek te bereiken. Dit blijkt uit de hoeveelheid geld die de partij erin heeft geïnvesteerd. Het is een manier voor Baudet om toch een groot deel van de bevolking te bereiken zonder op zijn standpunten tegen de traditionele media terug te komen.

3.4 Polarisatie

Een polariserende stijl is het volgende karakteristieke kenmerk van de populist. Polarisatie is inbegrepen in de definitie van het populisme: de definitie van Mudde stelt dat de maatschappij wordt verdeeld in ‘twee homogene en vijandige kampen’. Deze twee kampen bestaan uit ‘het zuivere volk’ tegenover de ‘corrupte elite.’¹²⁸ Een populist polariseert dus per definitie, maar dit kan op verschillende manieren. Zoals ook al uit het vorige hoofdstuk bleek, schetsen populistten vaak een crisissituatie. Dit kan gaan over een grote toename in vluchtelingen, maar ook over bijvoorbeeld een vastgeroeste, politieke elite. Polarisatie helpt om mensen meer ontvankelijk te maken voor deze crisissituatie. Het polariseren kan ertoe leiden dat men negatiever gaat denken over "de ander".¹²⁹ "De ander" slaat binnen de context van het rechts-populisme vaak op migranten, maar het kan ook over politieke tegenstanders gaan. Politici kunnen ook polariseren door middel van "*negative campaigning*": het doelbewust in een slecht daglicht plaatsen van politieke tegenstanders.¹³⁰ In het komende stuk zal onderzocht worden op wat voor manieren Fortuyn, Wilders en Baudet polariseren.

Fortuyn

Volgens Eelco Harteveld is het politiek discours sinds Fortuyn geradicaliseerd. Iets wat aanneembaar klinkt als er wordt gekeken naar bepaalde uitspraken van Fortuyn. Zo zei hij over Els Borst, de Minister van Volksgezondheid: ‘Een vrouw die – statistisch gezien – verantwoordelijk is voor menig dode op die idiote wachtlijsten in ons land, maar daar elke verantwoordelijkheid voor afwijst. Beter zou het zijn om haar met haar hoofdje, zoals in vroeger tijden, enige tijd klem te zetten in een schandblok en te kijken te zetten voor haar schatoffers in de zorg.’¹³¹ En over Wim Kok zei hij destijds: ‘Kok is een briljant machtspoliticus, dat wil zeggen, uit op eigen macht, het geeft niet voor welk doel.’¹³² Deze

¹²⁸ Mudde *Populisme*, 18.

¹²⁹ Rooduijn, ‘The Nucleus of Populism’, 577.

¹³⁰ Eelco Harteveld, ‘Fragmented foes: Affective polarization in the multiparty context of the Netherlands’, *Electoral Studies* (2021), 1.

¹³¹ ‘Verbaal geweld tijdens de verkiezingscampagne’. *De Volkskrant*. (8 mei 2002).

¹³² Ibidem.

quotes illustreren dat Fortuyn zeker aan *negative campaigning* deed en dat zijn uitspraken polariserend konden zijn.

Fortuyn veranderde het politieke klimaat in Nederland. Voor zijn tijd werden de thema's integratie en immigratie op minder directe manier bekritiseerd. Fortuyn polariseerde door middel van zijn publicaties met kritiek op de islam en ook door uitspraken als: "Ik zal niet zeggen dat Nederland vol is, maar wel behoorlijk druk. In mijn ogen zelfs een beetje te druk" ¹³³ Zoals in het eerste hoofdstuk al is besproken bekritiseerde Fortuyn als een van de eersten de multiculturele samenleving, hiermee droeg hij bij aan de polarisatie van Nederland.

Wilders

De door Wilders zelfverzonnen woorden zoals ‘kopvoddentax, haatpaleizen en straatterroristen’ zijn natuurlijk uitermate polariserend. Islamitische Nederlanders krijgen door dit soort taalgebruik een erg negatief stempel. Door alles met betrekking tot de islam of immigratie met beledigende of negatieve lading te brengen versterkt Wilders de verschillen tussen de autochtone en allochtone Nederlanders. Wanneer de minister van Integratie in 2007, Ella Vogelaar, in een debat spreekt van een "joods-christelijke islamitische traditie", noemt Wilders haar "knettergek".¹³⁴ Een minister knettergek noemen werkt polariserend en is in strijd met de normen van de Tweede Kamer.

Wilders polariserende stijl beperkt zich niet tot het migratie-debat. Zijn speech tijdens de Algemene Beschouwing van 17 september 2018 richt zich voornamelijk op hoe "het rijk van Balkenende het koninkrijk is van twee Nederlanden", met aan de ene kant de "linkse grachtengordel en zijn kleffe vriendjes" tegenover "de mensen die de rekening moeten betalen."¹³⁵ Wilders benadrukt hier nadrukkelijk de tweedeling in de maatschappij die bestaat uit het volk tegenover de elite. In het bijzonder moet Bert Bakker, oud-Kamerlid van D66, het ontgelden. Wilders noemt hem een man zonder idealen met "een ruggengraat vol slagroom." Bert Bakker is lobbyist geworden na zijn politieke carrière en zou volgens Wilders symbool staan voor de elite: "liever een dikke bankrekening dan principes."¹³⁶

Een van de meest omstreden momenten uit Wilders carrière was een bijeenkomst van de PVV in den Haag⁷, waar Wilders de aanwezige mensen drie vragen stelde die volgens hem de PVV zouden definiëren. De eerste vraag luidde: ‘Willen jullie meer of minder Europese

¹³³ Fortuyn, Inauguratiespeech Leefbaar Nederland, op: https://www.youtube.com/watch?v=k9O2SM_bPpA (26 november 2001).

¹³⁴ ‘Wilders noemt Vogelaar 'knettergek'. *Trouw*, (6 September 2007).

¹³⁵ ‘Oud-collega door Wilder beschimpt’. *Leidsch Dagblad*, (18 september 2008).

¹³⁶ Ibidem.

Unie? De tweede: ‘‘Willen jullie meer of minder Partij van de Arbeid?’’ en tot slot stelde Wilders de vraag: ‘‘willen jullie in deze stad en in Nederland meer of minder Marokkanen?’’ Waarop de menigte enthousiast ‘‘minder’’ scandeerde en Wilders antwoordde: ‘‘Dan gaan we dat regelen’’.¹³⁷ Dit is natuurlijk een extreme vorm van polarisatie. Wilders gaf ten eerste alleen de keuzes: meer of minder. Hij verdeelde op drie gebieden de Nederlandse samenleving in twee kampen. De eerste vraag polariseerde op het gebied van de Europese Unie. De tweede vraag is een expliciet voorbeeld van *negative campaigning*: hij zet hiermee PVV-kiezers op tegen PvdA’ers. Tot slot is de laatste vraag een duidelijke polariserende vraag die aantoonde dat PVV-stemmers liever minder Marokkanen in Nederland hebben.

Er kan geconcludeerd worden dat Wilders’ stijl uitermate polariserend is. Hij polariseert op verschillende manieren: volk tegenover elite, autochtone Nederlanders tegenover allochtone Nederlanders en door *negative campaigning*.

Baudet

Baudets belangrijkste streven was een einde maken aan "het kartel". Dit is uiteraard ook een vorm van *negative campaigning*. Door alle politici van de VVD, PVDA, D66 en CDA over een kam te scheren komen zijn standpunten over "het kartel" beter over. Dit betekent niet dat Baudet nooit persoonlijk een politieke tegenstander aanviel. Een voorbeeld is het beledigen van de minister van Binnenlandse Zaken, Kasja Ollongren, door haar de ‘‘sluipmoordenaar van de democratie’’ en de "censuur Tsarina" te noemen, nadat Ollongren had aangegeven de Wet raadgevend referendum in te trekken.¹³⁸

Thierry Baudet zorgde in 2017 al voor veel kwade reacties met zijn standpunten over vrouwen. In een interview met Sander Schimmelpenninck, de hoofdredacteur van Quote, doet Baudet erg controversiële uitspraken over vrouwen in Nederland.¹³⁹ ‘‘Ik weet wel dat vrouwen over het algemeen veel minder excelleren in een heleboel beroepen en minder ambitie hebben, gewoon meer interesse hebben in familieachtige dingen enzo.’’¹⁴⁰ Wanneer Schimmelpenninck benoemt dat veel mensen dit als seksistisch zullen ervaren, zegt Baudet: ‘‘Ja, maar het is gewoon zo.’’¹⁴¹ In 2019 zal Baudet nog een keer onder vuur komen te liggen,

¹³⁷ Speech Wilders ‘‘Minder Marokkanen’’: PVV aanhang scandeert: minder Marokkanen - YouTube_(19 mei 2014)

¹³⁸ Thierry Baudet richt zich in de Kamer tot Minister Ollongren: <https://www.youtube.com/watch?v=FegmSBjCeLA> (20 februari 2018)

¹³⁹ Quote interview Sander Schimmelpenninck en Thierry Baudet, <https://www.youtube.com/watch?v=MYDHM3rcZVQ> (24 april 2017).

¹⁴⁰ Ibidem.

¹⁴¹ Ibidem.

omdat hij in een essay over de roman *Serotonine* van Houellebecq weer vrouwonvriendelijke uitspraken doet.¹⁴²

In het interview met Quote kwam ook nog kort het klimaat ter sprake, een ander gebied waarop Baudet polariseert. Hij benadrukt dat het "groene verhaal" een trucje is van de linkse partijen, omdat rechts naar eigen zeggen op alle andere vlakken het debat al had gewonnen. De oplossing was volgens de linkse partijen dat er een belasting moest komen "op alles wat jij leuk vindt".¹⁴³ Met zijn opmerkingen over het klimaat en links polariseert hij zowel het debat met betrekking tot het klimaat en versterkt hij de verschillen tussen links en rechts.

3.5 Het imago van de outsider

Populisten zijn per definitie tegen de gevestigde politieke elite. Om geen onderdeel uit te maken van deze elite, presenteren ze zichzelf als een outsider. Door daarnaast te benadrukken dat ze een nieuwkomer in de politiek zijn, kunnen ze afstand nemen van het beleid van eerdere regeringen, corruptie en tekortkomingen van de politiek in het algemeen.¹⁴⁴ Het outsiderimago is ook noodzakelijk voor de manier waarop veel populistten de politiek binnenkomen, als een soort roeping. Ze gaan de politiek in niet, omdat ze dat willen, maar omdat het nodig is. De algemene boodschap is dan vaak dat de politiek weer naar "het volk" moet luisteren.¹⁴⁵

In werkelijkheid zijn de meeste populistten niet zo verschillend van de politieke elite. Net als de gevestigde politieke elite zijn het vaak hoogopgeleide mannen van middelbare leeftijd behorend tot de etnische meerderheid.¹⁴⁶ Tot slot is het in veel gevallen ook niet zo dat de populist geen politieke ervaring heeft, in sommige gevallen zelfs al jaren. Mudde categoriseert populistten in drie categorieën: de "outsider, insider-outsider en insider."¹⁴⁷ "Outsiders" zijn politici die de politiek in zijn gegaan zonder ervaring en connecties. Daarnaast behoorden zij voor hun politieke carrière niet tot de culturele en economische elite van het land. Dit maakt een "echte outsider" bijzonder zeldzaam. De "insider-outsider" is de populist die nooit tot de "inner-circle" van de politieke elite is doorgedrongen, maar wel

¹⁴² RTL Nieuws, <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/politiek/artikel/4719121/verbazing-en-woede-over-standpunt-baudet-over-vrouwen-abortus-en-geraadpleegd-op-12-december-2022>.

¹⁴³ Quote interview Schimmelpennick en Baudet.

¹⁴⁴ Mudde, *Populisme*, 93

¹⁴⁵ Ibidem, 94.

¹⁴⁶ Ibidem, 94.

¹⁴⁷ Ibidem, 95.

politieke ervaring of connecties heeft. Succesvolle populisten behoren vrijwel allemaal tot deze categorie. De "insider" is vrij zeldzaam. Hierbij moet gedacht worden aan politici die afkomstig zijn uit het hart van de politieke elite. Mudde geeft als voorbeeld Thaksin Shinawatra, de Thaise populist die eerst twee keer vicepremier was voordat hij zijn eigen populistische partij oprichtte.¹⁴⁸ In het onderstaande wordt onderzocht tot welke van deze categorieën Fortuyn, Wilders en Baudet horen.

Fortuyn

In 1993 zei Fortuyn al in een interview met *Hervormd Nederland*: "Ik heb een opdracht, van wie of wat weet ik niet, om Nederland te hervormen. Ik heb het idee dat ik pas zal sterven als ik mijn doel heb bereikt. Ik ben voorbestemd om Nederland te mogen helpen moderniseren."¹⁴⁹ Fortuyn had dus een duidelijke roeping. Merkwaardig is alleen dat hij pas acht jaar later de politiek ingaat en hier niet meer op terugkomt. Op 20 augustus 2001 kondigt hij officieel aan de politiek in te willen. Dit keer was zijn roeping minder expliciet: hij moest naar eigen zeggen vooral niet denken aan een Paars III met als voornaamste punten van kritiek het verwaarlozen van het publieke domein en het immigratiebeleid. Hij had echter wel een duidelijke ambitie, namelijk minister-president worden.¹⁵⁰

Fortuyn had geen politieke ervaring, dus hij behoorde nog niet tot de politieke elite. Fortuyn was al wel heel zijn leven geïnteresseerd in politiek en heeft zich geprobeerd aan te sluiten bij verschillende partijen, van het CPN tot de VVD. Volgens Kees Lunshof leek Fortuyn op papier een ideale kandidaat voor een politieke partij, alleen wilde Fortuyn graag in het middelpunt staan en was hij dominant.¹⁵¹

Het opmerkelijke aan Fortuyn was dat hij overduidelijk wel tot de economische en culturele elite van Nederland behoorde, maar dat dit juist bijdroeg aan zijn imago van een outsider in de politiek. Wat betreft zijn uiterlijk en accessoires wist Fortuyn zich als een dandy te onderscheiden van de Haagse politieke elite met zijn dure Oger maatpakken, zijn Palazzo di Pietro, zijn hondjes Kenneth en Carla, Butler Herman en de Daimler met chauffeur.¹⁵² Het voorkomen van Fortuyn leek meer op dat van een filmster dan dat van een Nederlandse politicus. Afgezien van de accessoires onderscheidde Fortuyn zich ook met zijn

¹⁴⁸ Mudde, *Populisme*, 95-97.

¹⁴⁹ Raoul du Pre en Bert Wagendorp. 'Net als Kennedy'. *de Volkskrant*. (7 mei 2002).

¹⁵⁰ 2vandaag, Pim Fortuyn wil de politiek in, op: Pim Fortuyn wil de politiek in (2001) – YouTube (20 augustus 2001).

¹⁵¹ Kees Lunshof, *Van polderen en polariseren: dertig jaar Nederlandse politiek* (Amsterdam 2004), 260.

¹⁵² Wansink, *de erfenis van Fortuyn*, 218.

openheid en persoonlijkheid. Fortuyn maakte er geen geheim van dat hij homoseksueel was en hij was altijd erg open over zijn liefdesleven.¹⁵³ Fortuyn sprak altijd gepassioneerd en met veel symboliek. Het beste voorbeeld hiervan is het salueren met de woorden "at your service!" op het partijcongres van Leefbaar Nederland in 2001.¹⁵⁴

Fortuyn kan op het gebied van stijl zeker gekwalificeerd worden als een outsider: hij was een unieke verschijning in de politiek. Zoals al benoemd, behoorde Fortuyn vanwege zijn opleiding en inkomen al tot de culturele en economische elite van Nederland. Fortuyn kan gekwalificeerd worden als een 'insider-outsider'.

Wilders

Wilders' roeping om de politiek in te gaan is niet relevant voor dit stuk. Het is echter wel belangrijk waarom Wilders besloot Groep Wilders op te richten in 2004. Wilders beschrijft in zijn onafhankelijkheidsverklaring van 2004 dat zijn nieuwe politieke beweging het herwinnen van de vrijheid van de mensen in Nederland centraal zal stellen. Volgens Wilders zou het destijds slecht gesteld zijn geweest met de politieke, economische en culturele vrijheid van de Nederlanders. Wilders komt met een nieuwe vorm van politiek: "Geen Haags geneuzel maar zakelijk naar oplossingen zoeken."¹⁵⁵ Hij maakt duidelijk dat hij de politieke elite wil bestrijden en het "land wil teruggeven aan de burgers."¹⁵⁶ Het laatste citaat is een duidelijke vorm van een populistische roeping, waarmee hij zichzelf meteen als 'outsider' bestempeld. Aangezien Wilders al een politiek verleden had bij de VVD, kan hij niet gezien worden als een echte 'outsider'. Wilders is inmiddels een van de langstzittende Tweede Kamerleden, wat logischerwijs betekent dat Wilders niet als een 'outsider' gekwalificeerd kan worden.¹⁵⁷

Op het gebied van uiterlijk is alleen het kapsel van Wilders iets wat hem onderscheidt van de rest van de politici in de Tweede Kamer. Daarnaast is Wilders niet hoogopgeleid, wat uitzonderlijk is in de Tweede Kamer.¹⁵⁸ Ondanks dat Wilders geen extravagante levensstijl heeft, verdient hij al wel jaren een goed salaris met zijn werk in de Tweede Kamer. Het is maar de vraag of iemand die al jaren bruto een ton per jaar verdient niet allang onderdeel is

¹⁵³ Interview Theo van Gogh en Fortuyn, op: <https://www.youtube.com/watch?v=zFuJnAE6qX4> (4 november 2001).

¹⁵⁴ Pim Fortuyn, partijcongres Leefbaar Nederland, op: <https://www.youtube.com/watch?v=1Nwgh2UXpq0> (25 november 2001).

¹⁵⁵ Geert Wilders, Onafhankelijkheidsverklaring Groep Wilders 2005, 2.

¹⁵⁶ Ibidem.

¹⁵⁷ Tweede Kamer, https://www.tweedekamer.nl/kamerleden_en_commissies/alle_kamerleden, (geraadpleegd op 14 december 2020).

¹⁵⁸ Parlement, Opleidingsniveau Tweede Kamerleden - Parlement.com, (geraadpleegd op 14 december 2020).

van de economische elite van Nederland.¹⁵⁹

Wat Wilders betreft, kan geconcludeerd worden dat het een echte ‘insider-outsider’ is; Wilders is al jaren niet meer weg te denken uit de politiek. Het gaat te ver om Wilders echt een ‘insider’ te noemen, omdat hij voor de PVV niet behoorde tot het hart van de politieke elite.

Baudet

Bij Baudet was er sprake van een duidelijke ‘roeping’, zoals in de inleiding van dit onderzoek al beschreven is.¹⁶⁰ Baudet is dus met een weloverwogen missie de politiek ingegaan. Baudet doet er al jaren alles aan om ‘het kartel’ buitenspel te zetten.

Voordat Forum voor Democratie veranderde van denktank naar politieke partij had Baudet nog geen ervaring in de politiek. Baudet behoorde voor 2016 dus nog niet tot de politieke elite, maar was al wel betrokken bij de politiek met onder andere het Oekraïne referendum van 2016. Gezien zijn academische achtergrond kan er wel geconcludeerd worden dat hij tot de culturele elite behoorde.

Er zijn weinig Kamerleden die zichzelf zo elitair en intellectueel profileren als Baudet. Een van de vele voorbeelden hiervan is dat Baudet erop stond dat zijn vleugel mee mocht naar het Binnenhof.¹⁶¹ Het lijkt erop dat Baudet zich wil onderscheiden van de Haagse elite zonder dat hij zich volksmer moet gedragen. Baudet weet zich als een outsider te profileren door zich elitairder te gedragen dan de politieke elite.

Baudet kwam de politiek binnen als een verzorgde, jeugdige verschijning die voor vernieuwing zou gaan zorgen tussen de veteranen op rechts. Met zijn narcistisch gedrag wist hij voor sensatie te zorgen door bijvoorbeeld naakt langs het zwembad te poseren.¹⁶²

Tot slot kan Baudet ook bestempeld worden als een ‘insider-outsider’ vanwege zijn culturele en politieke connecties.

¹⁵⁹ Parlement, Inkomen Tweede Kamerlid - Parlement.com, (geraadpleegd op 14 december 2022).

¹⁶⁰ Baudet, T., Aankondiging politieke deelname FVD op:

<https://twitter.com/thierrybaudet/status/779910687304871936> (geraadpleegd 5 juni 2022).

¹⁶¹ NOS, <https://nos.nl/artikel/2176134-vleugel-baudet-arriveert-in-kamergebouw>, (geraadpleegd op 14 december 2022).

¹⁶² Mark den Blanken, 'Thierry Baudet verbaast met pikante foto langs zwembad.' *AD* (30 juli 2018).

3.6 Conclusie

In dit hoofdstuk zijn Fortuyn, Wilders en Baudet getoetst op de karakteristieke stilistische eigenschappen van de populist. Allereerst is er onderzocht of hun taalgebruik als simplistisch kan worden gekwalificeerd. Hierin zijn onderling duidelijke verschillen vast te stellen. Het taalgebruik van Wilders kan het best als simplistisch gekwalificeerd worden. Hij gebruikt zelden dure woorden en zijn kracht zit hem in zijn provocerende toon en het herhalen van standpunten. Fortuyns taalgebruik is direct en eenvoudig. Hij weet met pakkende metaforen ingewikkelde politieke kwesties begrijpelijk te maken voor zijn kiezers. Ondanks dat zijn taalgebruik vaak eenvoudig is, is het niet te vergelijken met dat van Wilders. Fortuyns taalgebruik bevat soms wel ingewikkelde termen, terwijl Wilders dit actief lijkt te vermijden. Voor Baudet geldt het stereotype van simplistisch taalgebruik absoluut niet. Hij koketteert met zijn kennis en geeft speeches die voor de gemiddelde Nederlander lastig te begrijpen zijn. Baudet lijkt zich door middel van zijn taalgebruik te willen onderscheiden van de andere politici in den Haag. Er is alleen wel een duidelijk verschil tussen zijn taalgebruik tijdens een monoloog of tijdens een dialoog, maar zelfs dan kan zijn taalgebruik niet als simplistisch worden bestempeld.

Vervolgens is er onderzocht of Fortuyn, Wilders en Baudet directe communicatie met hun achterban verkozen boven communiceren via officiële instellingen. In het geval van Fortuyn is het onmogelijk vast te stellen of hij veel gebruik zou hebben gemaakt van de officiële instellingen. Er kan echter wel worden geconcludeerd dat Fortuyn genoot van media-aandacht. Met zijn flamboyante voorkomen en sensationele uitspraken wist hij veel aandacht te genereren en uit te groeien tot een bekende politicus. Wilders heeft zijn eigen methode ontwikkeld om zoveel mogelijk in de publiciteit te komen zonder daarvoor te hoeven betalen. Naast de publiciteit in de Kamer maakt Wilders veel gebruik van sociale media. Sociale media zijn de ideale manier om goedkoop en direct standpunten met de kiezers te delen. Wilders weet ook via sociale media veel sensatie te creëren waardoor hij steeds minder gebruik maakt van de traditionele media. Baudet lijkt het meest in overeenstemming te zijn met het stereotype. Hij is weinig aanwezig in de Kamer en maakt veel gebruik van sociale media. Het enige opmerkelijke is dat Baudet niet vertrouwt in de onafhankelijkheid van de traditionele media. In plaats daarvan maakt hij vooral gebruik van zijn eigen media. Hiermee lijkt de focus zijn verplaatst van een zo'n groot mogelijke beweging creëren naar een zo fanatiek mogelijke.

Polarisatie is het derde kenmerk dat is onderzocht. Omdat polariseren onderdeel is van het populisme was het niet zozeer de vraag of Fortuyn, Wilders en Baudet polariseren maar hoe ze polariseren. De algemene aanname in de literatuur is dat Fortuyn het politiek debat heeft verhard. Met zijn kritiek op Paars en de multiculturele samenleving polariseerde hij het debat. Fortuyn heeft hiermee de weg geplaveid voor Wilders uitermate polariserende stijl. Fortuyn heeft extreme uitspraken gedaan', maar Wilders deed ze aan de lopende band. Alle drie polariseren ze het politiek debat met harde uitspraken over migranten of door tegen de gevestigde politieke orde in te gaan. De polariserende stijl van Fortuyn en Baudet is redelijk vergelijkbaar. Het 'minder Marokkanen' schandaal illustreert dat Wilders het meest expliciet polariseert.

Tot slot is er onderzocht of alle drie het imago van een politieke 'outsider' hebben en hoe ze dit imago in stand proberen te houden. Alle drie kwamen ze met een roeping de politiek in, namelijk de gevestigde partijen aanvallen en de huidige gang van zaken in den Haag veranderen. Wat Wilders uniek maakt, is dat hij al jaren politiek actief was geweest bij de VVD. Wilders kan dan ook het minst als 'outsider' worden gekwalificeerd van de drie. Het enige wat nog wel bijdraagt aan dit imago is dat Wilders de minst elitaire achtergrond heeft. Fortuyn en Baudet hadden allebei geen politieke ervaring, maar behoorden wel degelijk tot de culturele elite van het land. Beiden benadrukken ze vaak hun publicaties en academisch verleden. Fortuyn weet zich meer te onderscheiden met zijn accessoires, Baudet doet dit meer door te koop te lopen met zijn academisch verleden. Tot slot zijn alle drie 'insider-outsiders', maar Wilders kan bijna gekwalificeerd worden als 'insider'.

4. De achterban van het rechts-populisme

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de achterbannen van Fortuyn, Wilders en Baudet met elkaar vergeleken. In het vorige hoofdstuk is benoemd dat er niet zoiets is als een prototype populistische leider. Maar er bestaan wel veel vooroordelen over de achterban van rechts-populistische partijen. Uit dit onderzoek zal blijken hoe de achterbannen zich tot elkaar verhouden en of er wel zoiets is als een prototype rechts-populistische kiezer in Nederland. In de literatuur worden enkele verschillen beschreven tussen de rechts-populistische kiezers en mensen die stemmen op de gevestigde politieke partijen.

Een van de verschillen is dat er een duidelijke ‘gender gap’ is, mannen stemmen volgens Betz over het algemeen vaker op rechts-populistische partijen dan vrouwen.¹⁶³ In de literatuur worden rechts-populistische kiezers gekwalificeerd als de verliezers van de globalisering, omdat ze gemiddelde genomen lager zijn opgeleid en minder verdienen dan mensen die stemmen op de gevestigde partijen.¹⁶⁴ Daarnaast komt uit het onderzoek van Swyngedouw naar voren dat het rechts-populistische electoraat een hoger percentage kiezers heeft dat ontevreden is met de politiek dan het landelijk gemiddelde.¹⁶⁵ Het onderzoek van Ivarsflaten wijst uit dat alle rechts-populistische achterbannen in Europa voornamelijk gemotiveerd zijn om te stemmen op rechts-populistische partijen, omdat ze het eens zijn met hun standpunten over immigratie.¹⁶⁶ Dit hoofdstuk zal uitwijzen of de beweringen over rechts-populistische kiezers ook van toepassing zijn op de kiezers van respectievelijk LPF, PVV en FVD of dat het stereotype niet opgaat.

De verschillende achterbannen zullen op basis van een aantal demografische kenmerken met elkaar worden vergeleken om zo een duidelijk beeld te krijgen van de samenstelling van de achterban. De demografische kenmerken zijn leeftijd, geslacht en opleidingsniveau. Het inkomen is er niet bij betrokken, omdat er hier een duidelijke relatie zichtbaar is met het opleidingsniveau. Verder zal nog onderzocht worden hoeveel vertrouwen

¹⁶³ Hans-George Betz, *Radical right-wing populism in Western Europe*, (New York 1994) 142.

¹⁶⁴ Kriesi, H., Grande, E., Lachat, R., Dolezal, M., Bornschieer, S., & Frey, T, ‘Globalization and the transformation of the national political space: Six European countries compared’. *European Journal of Political Research*, 45(6), (2006) 921-956, 922.

¹⁶⁵ Marc Swyngedouw, ‘The subjective cognitive and affective map of extreme right voters: using open-ended questions in exit polls’, *Electoral Studies* 20(2), (2001) 217–241.

¹⁶⁶ Elisabeth Ivarsflaten, ‘What unites right-wing populists in Western Europe? Re-examining grievance mobilization models in seven successful cases. *Comparative Political Studies*, 41(1), (2008) 3-23.

de verschillende achterbanen hebben in de politiek. Tot slot zullen kort de belangrijkste politieke thema's onder de achterban worden besproken.

De belangrijkste bronnen voor dit hoofdstuk vormen enquêtes afgenomen door het Centraal Bureau voor de Statistiek en door marktonderzoekinstituten. Door bronnen uit verschillende jaren te gebruiken, is het mogelijk om vast te stellen of er een mogelijke trend zichtbaar is of dat er in dat jaar iets unieks gebeurde. Doordat Fortuyns politieke carrière erg kort was, is er weinig onderzoek mogelijk geweest naar zijn achterban. Hetzelfde geldt voor Baudet, omdat hij binnen de tijdsperiode van dit onderzoek nog maar drie jaar actief is in de politiek. Vanwege de beperkte hoeveelheid gegevens zullen bij Fortuyn en Baudet op basis van een kleiner aantal bronnen conclusies moeten worden getrokken.

4.2 De achterban van Fortuyn

Demografische kenmerken

Zoals zojuist beschreven, zijn er weinig data beschikbaar over de samenstelling van het electoraat van Leefbaar Nederland en de LPF onder Fortuyn. De beste optie is een onderzoek naar het Nederlandse electoraat, uitgevoerd door het NIPO-panel in samenwerking met de Universiteit van Amsterdam en de Volkskrant. Het onderzoek bestond uit vier peilingen. Over drie hiervan heeft de Volkskrant gepubliceerd. De laatste peiling vond plaats vlak voor de moord op Fortuyn. Om deze reden zag de Volkskrant af van publicatie.¹⁶⁷ Het onderzoek werd opgesteld door Philip van Praag, hoofddocent politicologie van de UVA. Hij heeft uiteindelijk de resultaten van het NIPO gebruikt om een stuk te schrijven over de LPF-kiezer.¹⁶⁸ Omdat zowel Leefbaar Nederland als de LPF niet lang zijn geleid door Fortuyn, wordt zijn periode bij de LPF als een voortzetting gezien van de periode bij Leefbaar Nederland. Het zijn uiteraard twee verschillende partijen, maar doordat Fortuyn in hoge mate de beeldvorming domineerde en veel van de LN-achterban meenam naar de LPF, is het in dit geval verdedigbaar.¹⁶⁹

De data van het NIPO-panel wijzen uit dat vanaf mei 2001 tot aan mei 2002 zowel LN als LPF minder populair waren onder vrouwelijke kiezers. In het begin van de periode bestond het LN-potentieel voor 39% uit vrouw en onder de LPF-kiezers tijdens de verkiezingen was dit 45%, een kleine mannelijke meerderheid.¹⁷⁰

¹⁶⁷ M., De Bruyne, 'Volkskrant ziet af van publicatie Nipo-peiling', *De Groene Amsterdammer*, (11 mei 2022).

¹⁶⁸ van Praag, 'De LPF-kiezer'.

¹⁶⁹ Ibidem, 102

¹⁷⁰ Ibidem.

Als er wordt gekeken naar de leeftijdsverdeling van de LPF-stemmer, dan valt op dat de partij het vooral goed deed bij personen tot 34 jaar en personen boven de 55 jaar. Bij zowel jonge als oude mensen ligt het aandeel boven het gemiddelde van alle respondenten in 2002. De middelste categorie van 35 tot 55 is gemiddeld goed voor 47% van de kiezers, bij de LPF was dit maar 32%.¹⁷¹ Een verklaring waarom Fortuyn goed scoorde onder jongere kiezers zou kunnen zijn dat jongere kiezers minder verbonden zijn aan een politieke partij en daarom eerder bereid zijn om op een nieuwe partij te stemmen. Een andere verklaring is dat Fortuyn als kleurrijke verschijning het beter deed onder de nieuwe ‘TMF-generatie’.¹⁷²

Het opleidingsniveau van de LPF-respondenten in 2002 lag lager dan gemiddeld. Onder de LPF-stemmers is 56% laagopgeleid, heeft 27% mbo of havo gedaan en 16% HBO of hoger, terwijl dit gemiddeld genomen onder alle respondenten 49%, 28% en 24% was.¹⁷³ Er kan dus geconcludeerd worden dat de LPF wat meer laagopgeleide kiezers aantrok en het voornamelijk slecht deed onder hoogopgeleide kiezers.

Vertrouwen in de politiek

In maart en mei 2002 heeft het NIPO-panel onderzoek gedaan naar politiek cynisme onder kiezers. Het gemiddelde bleek hoog te zijn, maar liefst 67% van de respondenten was cynisch over de politiek. Onder LPF-kiezers was dit zelfs 90%, wat nog hoger was dan de 80% onder mensen die niet hadden gestemd.¹⁷⁴ Met politiek cynisme wordt in dit geval de overtuiging bedoeld dat ‘politici, politieke instituties en/of het politieke systeem als een geheel, incompetent en inherent slecht zijn.’¹⁷⁵ Het begrip gaat verder dan weinig vertrouwen in de politiek hebben, maar het zit er wel bij inbegrepen.

Op basis van hetzelfde onderzoek concluderen Wansink en Praag dat de succesvolle opkomst van Fortuyn een uiting was van ontevredenheid met de gedepolitiseerde politiek onder Wim Kok en niet een uiting van algemene politieke ontevredenheid. Volgens hen mobiliseerde Fortuyn voornamelijk ‘de rechtse kiezers die zich niet meer herkennen in het bestaande politieke landschap’ en niet specifiek proteststemmers.¹⁷⁶ Deze rechtse kiezers

¹⁷¹ van Praag, ‘De LPF-kiezer’, 102.

¹⁷² Giesen, ‘Mediamagneet’.

¹⁷³ van Praag, ‘De LPF-kiezer’, 102.

¹⁷⁴ Ibidem.

¹⁷⁵ Henk Dekker, Peggy Schyns en Margreet Nuus, ‘Politiek Cynisme’, <https://www.nemokennislink.nl/publicaties/politiek-cynisme/> (1 mei 2005).

¹⁷⁶ Wansink en van Praag, ‘Het zwarte gat na Paars’. *De Volkskrant* (2 maart 2002).

wantrouwen de overheid, zijn geen voorstanders van de multiculturele samenleving en zijn klaar met de consensuspolitiek zonder daadkracht.¹⁷⁷

Belangrijkste politieke thema's

De twee belangrijkste doelstellingen van Fortuyns achterban waren een strenger toelatingsbeleid voor asielzoekers en de criminaliteit en onveiligheid in Nederland bestrijden. Deze sluiten aan bij de beweringen van Wansink en van Praag. Het strengere toelatingsbeleid was na het bestrijden van criminaliteit en onveiligheid het belangrijkste thema van de LPF-stemmer. Dit maakt deze achterban uniek in Nederland. Geen enkele achterban heeft het toelatingsbeleid op plek twee, wat aansluit bij de veronderstelling dat er destijds nog een taboe op heerste. Hij had een grote achterban, maar tegelijkertijd gaf 58% van Nederland aan geen vertrouwen te hebben in Fortuyn als minister-president.¹⁷⁸ Het bestrijden van criminaliteit en onveiligheid als een van de prioriteiten is wat minder uniek; ook bij de CDA- en VVD-achterban stond het hoog op de agenda. Deze prioriteit past in de tijdgeest, omdat 9/11 een angst had aangewakkerd voor terroristische aanslagen in de westerse wereld.¹⁷⁹

4.3 De achterban van de PVV

Demografische kenmerken

In 2012 tijdens de ontbindingsverkiezingen van de Tweede Kamer kwam de PVV tot 15 zetels, een forse daling ten opzichte van de 24 in 2010, maar nog steeds een aanzienlijk aantal. Het CBS heeft in 2012 weer een Nationaal Kiesonderzoek uitgevoerd door middel van een steekproef vlak na de verkiezingen.¹⁸⁰ Uit dit onderzoek bleek dat tijdens de verkiezingen van 2012 alleen de VVD en de PVV een sterke mannelijke meerderheid hadden, namelijk 57.3% en 59.1%. De PVV was destijds dus de partij waar mannen het sterkst vertegenwoordigd waren in de achterban. In 2017 en 2019 is dit nog steeds zo; toen bestond de achterban van de

¹⁷⁷ Wansink en van Praag, 'Het zwarte gat na Paars'. *De Volkskrant* (2 maart 2002).

¹⁷⁸ Ibidem.

¹⁷⁹ RTL Nieuws, <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/buitenland/artikel/5253073/aanslagen-11-september-2001-new-york-terrorisme-moslims-angst#:~:text=De%20aanslagen%20van%2011%20september,een%20langsepende%20oorlog%20in%20Afghan%20istan> (geraadpleegd op 30 januari 2023).

¹⁸⁰ Centraal Bureau Statistiek, 'Het profiel van het electoraat in 2012', op: <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2017/08/het-profiel-van-het-electoraat-in-2012> (geraadpleegd op 30 januari 2023).

PVV voor 55% en 58% uit man.¹⁸¹

Over de leeftijdsverdeling van het electoraat van de PVV valt weinig opmerkelijks te zeggen, behalve dat het aandeel stemmers tot 35 jaar iets groter is dan het totale gemiddelde en het 65+ aandeel wat kleiner dan in 2012.¹⁸² Als er naar de leeftijdsverhouding in 2019 wordt gekeken, dan valt op dat er een verschuiving is geweest. De middelste categorie van de leeftijden 35 tot 64 is nu goed voor 62%, terwijl deze categorie in 2012 nog goed was voor 53.7%.¹⁸³ Deze verandering is voornamelijk ten koste gegaan van het aandeel jonge kiezers, wat eventueel zou kunnen komen doordat de kiezers simpelweg zeven jaar ouder zijn en in de andere categorie terecht zijn gekomen.

Als er wordt gekeken naar hoe men stemde in 2012 naar opleidingsniveau, dan valt op dat de PVV het goed deed onder laagopgeleiden. Hierbij moet wel in acht genomen worden dat in verhouding hoogopgeleide vaker stemmen dan laagopgeleide Nederlanders, dus dat de verdeling geen weerspiegeling is van de maatschappij. Van het totaal aantal stemmers bestond 7.3% uit mensen die alleen een basisopleiding hadden genoten, bij de PVV bestond dit aandeel uit 14.2%. De laagst opgeleide kiezers stemden dus twee keer zo vaak als gemiddeld PVV.¹⁸⁴ Het aandeel middelbaar opgeleiden was ook oververtegenwoordigd bij de PVV en het aantal hoogopgeleiden was ondervertegenwoordigd. In 2017 is deze verdeling nog steeds hetzelfde: de PVV heeft de laagstopgeleide achterban van Nederland.¹⁸⁵

Vertrouwen in de politiek

Kort na de oprichting van de PVV volgden de Tweede Kamerverkiezingen van 2006. Het vertrouwen in de politiek was in 2006 onder PVV-stemmers erg laag, maar 31% van de kiezers had destijds vertrouwen in de politiek, blijkt uit cijfers van het Nationaal Kiesonderzoek.¹⁸⁶ Dat PVV-stemmers in 2006 weinig vertrouwen hadden in de gevestigde, politieke elite wordt des te duidelijker als er wordt gekeken naar de specifieke vragen die zijn gesteld om het vertrouwen in de politiek te meten. De stelling ‘tegen beter weten in beloven politici meer dan ze kunnen waarmaken’, werd door 99% van de PVV-stemmers bevestigd.

¹⁸¹ NOS, <https://nos.nl/artikel/2163382-jong-of-oud-man-of-vrouw-wie-stemde-op-welke-partij> (geraadpleegd op 30 januari 2023); NOS, <https://nos.nl/artikel/2277050-dit-is-de-forum-kiezer-en-zo-ziet-de-rest-van-de-stemmers-eruit> (30 januari 2023).

¹⁸² Centraal Bureau Statistiek, <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2017/08/het-profiel-van-het-electoraat-in-2012> (geraadpleegd op 30 januari 2023).

¹⁸³ NOS, ‘Dit is de Forum-Kiezer’; CBS, ‘profiel electoraat in 2012’

¹⁸⁴ CBS, ‘profiel electoraat in 2012’.

¹⁸⁵ NOS, ‘Jong of oud’.

¹⁸⁶ Annette Roest, *Het Nationaal Kiesonderzoek 2006: opzet, uitvoering en resultaten* (den Haag, 2008).

Daarnaast werd de stelling ‘kamerlid word je eerder door je politieke vrienden dan door je bekwaamheden’ door 64% van de PVV-stemmers ondersteund, ter vergelijking: het gemiddelde van Nederland was 48%.¹⁸⁷

Ook in 2012 scoren de PVV-stemmers het laagst wat betreft het vertrouwen in de Tweede Kamer en de EU: slechts 11.7% van de PVV-stemmers heeft vertrouwen in de Tweede Kamer en 10.2% heeft vertrouwen in de EU.¹⁸⁸ Uit onderzoek van het CBS in 2017 bleek dat van alle mensen zonder vertrouwen in de Tweede Kamer en de EU, 15% ervan PVV stemt. Van de mensen met vertrouwen in één van deze instituties stemde maar 3% PVV en van alle mensen die in beide instituties vertrouwen hadden, maakten PVV-stemmers maar 1% uit.¹⁸⁹ Er is dus vanaf 2006 tot aan 2017 sprake van de trend dat PVV-stemmers bovengemiddeld weinig vertrouwen in de politiek hebben.

Belangrijkste politieke thema's

Uit het Nationaal Kiesonderzoek van 2006 blijkt dat de PVV stemmen krijgt van kiezers die minderheden en criminaliteit als meest urgente problemen zien.¹⁹⁰ De uitkomst van dit onderzoek komt niet als een verrassing. Dit is immers een logische reden om op de PVV te stemmen als wordt gekeken naar de ideologie van de partij.

4.4 De achterban van FVD

Demografische kenmerken

FVD heeft in de periode van dit onderzoek nog maar deelgenomen aan een Tweede Kamerverkiezing, daarom is er weinig informatie over de samenstelling van de achterban ten tijde van Tweede Kamerverkiezingen. Dit zal worden aangevuld met andere verkiezingen en peilingen. Onderzoeksbedrijf Ipsos, heeft in opdracht van de NOS-onderzoek gedaan naar de Forum-kiezer ten tijde van de Provinciale Statenverkiezingen van 2019.¹⁹¹

Tijdens Provinciale Statenverkiezingen bestond de achterban voor 64% uit man.¹⁹² Uit onderzoek gebaseerd op data van het LISS-panel blijkt dat dit in het begin van 2020 ongeveer

¹⁸⁷ Roest, *Het Nationaal Kiesonderzoek 2006*, 120.

¹⁸⁸ CBS, ‘profiel electoraat in 2012’.

¹⁸⁹ CBS, ‘Vertrouwen en stemgedrag’, op: <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2019/vertrouwen-en-stemgedrag?onepage=true#c-2--De-rol-van-vertrouwen> (2019).

¹⁹⁰ Roest, *Het Nationaal Kiesonderzoek 2006*, 134.

¹⁹¹ NOS, ‘Dit is de Forum-Kiezer’.

¹⁹² Ibidem.

70% was.¹⁹³ Zoals in de inleiding van dit onderzoek is beschreven, zouden er geen data van na 2020 worden gebruikt. Echter, door een gebrek aan data over de jaren voor 2020 wordt hierop een uitzondering gemaakt. De data uit begin 2020 worden alleen gebruikt om te kijken of er een bepaalde trend zichtbaar is of dat er sprake is van een uitschieter.

De leeftijdsverdeling van de achterban in 2019 was niet helemaal gelijk. FVD-kiezers bestaan voornamelijk uit kiezers tussen de 35 en 64, maar ook 65+ is redelijk vertegenwoordigd. De eerstgenoemde groep is 48% en de tweede 31%, wat betekent dat FVD relatief weinig jonge kiezers trok.¹⁹⁴ FVD kan zeker niet gekwalificeerd worden als een partij die het bijzonder goed doet onder jongeren, zoals bijvoorbeeld D66 waar destijds 41% van de achterban 18 tot 34 was. Het aandeel jongere kiezers van FVD kan gezien worden als gemiddeld, omdat er zeker vijf partijen zijn met een groter aandeel jongere kiezers en vijf met een lager aandeel jonge kiezers.¹⁹⁵ In 2020 is de middelste leeftijdscategorie nog steeds het grootst. Wel valt op dat de achterban wat jonger is dan van de gemiddelde partij.¹⁹⁶ De verdeling kent geen echte uitschieters; deze verschilt niet veel van het gemiddelde van Nederland.

Het opleidingsniveau van de FVD- achterban bestaat voor 24% uit laagopgeleiden, 47% middenopgeleiden en 29% hoogopgeleiden. Ongeveer de helft van de kiezers is dus niet laag- en niet hoogopgeleid.¹⁹⁷ In 2020 is er weinig veranderd: de midden categorie is nog steeds hoger dan het algemene gemiddelde en er kan nog steeds niet geconcludeerd worden dat de partij specifiek populair is onder laagopgeleiden.¹⁹⁸

Vertrouwen in de politiek

Toen Ipsos de ondervraagden vroeg te motiveren waarom ze bij de Provinciale Staten op FVD hadden gestemd, gaf maar liefst 79% aan dat het een stem tegen het kabinet was.¹⁹⁹ Ook uit het onderzoek van 2020 blijkt dat FVD-stemmers flink minder vertrouwen hebben in de

¹⁹³ Stuk Rood Vlees, <https://stukroodvlees.nl/plaatjes-van-de-electoraatjes-fvd/> (geraadpleegd op 31 januari 2023).

¹⁹⁴ NOS, 'Dit is de Forum-Kiezer'.

¹⁹⁵ Ibidem.

¹⁹⁶ Stuk Rood Vlees, <https://stukroodvlees.nl/plaatjes-van-de-electoraatjes-fvd/> (geraadpleegd op 31 januari 2023).

¹⁹⁷ NOS, 'Dit is de Forum-Kiezer'.

¹⁹⁸ Stuk Rood Vlees, <https://stukroodvlees.nl/plaatjes-van-de-electoraatjes-fvd/> (geraadpleegd op 31 januari 2023).

¹⁹⁹ NOS, 'Dit is de Forum-Kiezer'.

politiek dan achterbannen van andere partijen. Het verschilt maar liefst twee punten op een schaal van elf.²⁰⁰

Belangrijkste politieke thema's

Ook in het geval van FVD is het gezien de ideologie van de partij niet verbazingwekkend dat binnen de achterban in de periode 2018-2020 de twee belangrijkste thema's het afremmen van immigratie en de uitreding uit de Europese Unie, zijn.²⁰¹

4.5 Conclusie

In dit hoofdstuk zijn de drie achterbannen onderzocht en is er gefocust op demografische kenmerken, vertrouwen in de politiek en de belangrijkste politieke thema's onder de achterban. Er zal nu geconcludeerd worden op wat voor manier de achterbannen op elkaar lijken of van elkaar verschillen. De eigen resultaten zullen getoetst worden op de beweringen uit de literatuur, om zo te kunnen concluderen of de achterbannen aansluiten bij het stereotype.

Bij de drie de partijen bestaat de achterban voornamelijk uit mannen. Bij de LPF is het verschil in mannen en vrouwen in de achterban niet erg groot. Bij de PVV is het verschil al een stuk aanzienlijker, maar FVD heeft de scheefste man-vrouwverhouding. De bewering dat rechts-populistische kiezers vaker mannen dan vrouwen zijn is in deze drie gevallen dus correct.

Op het gebied van leeftijd is het wat lastiger om een duidelijke trend te zien. Onder de LPF-kiezers is het opvallendste dat de leeftijdscategorie 34 tot 55 minder dan gemiddeld is vertegenwoordigd en jong en oud oververtegenwoordigd. De PVV-achterban heeft geen opmerkelijke uitschieters gebaseerd op leeftijd. Het is wel opvallend dat de partij in 2012 nog een wat jongere achterban had en in 2019 de leeftijdscategorie 35 tot 65 bovengemiddeld groot was. De achterban van FVD kent geen uitschieters op het gebied van leeftijd; deze is redelijk gemiddeld. Op basis van de leeftijdsverdeling van de drie achterbannen kunnen geen bepaalde trends geclaimd worden.

Over het opleidingsniveau van rechts-populistische kiezers wordt gezegd dat ze gemiddeld genomen lager zijn opgeleid dan de kiezers van niet-populistische partijen. Deze

²⁰⁰ Stuk Rood Vlees, <https://stukroodvlees.nl/plaatjes-van-de-electoraatjes-fvd/> (geraadpleegd op 31 januari 2023).

²⁰¹ Stuk Rood Vlees, <https://stukroodvlees.nl/plaatjes-van-de-electoraatjes-fvd/> (geraadpleegd op 31 januari 2023).

bewering gaat ook op voor LPF, PVV en FVD. Onder LPF-kiezers zijn laagopgeleiden licht oververtegenwoordigd, maar vooral hoopgeleiden ondervertegenwoordigd. De PVV-achterban is aanzienlijk lager opgeleid dan het gemiddelde van andere partijen. Tot slot behoort ook de achterban van FVD tot een van de laagstopgeleide van Nederland. Het verschil tussen de drie achterbanen is dat de PVV-achterban eruit springt door het hebben van de laagstopgeleide achterban van Nederland.

Uit de literatuur kwam al naar voren dat kiezers uit rechts-populistische hoek vaak ontevreden zijn over de politiek. In dit hoofdstuk is voornamelijk gefocust op hoeveel vertrouwen de verschillende achterbanen hebben in de politiek. Hier is een duidelijke trend zichtbaar, namelijk dat alle drie de achterbanen bovengemiddeld weinig vertrouwen in de politiek hebben.

Tot slot is er gekeken naar welke politieke thema's het belangrijkste zijn voor de achterban. De bewering dat de meeste kiezers gemotiveerd worden om rechts-populistisch te stemmen, doordat ze het eens zijn met de strengere immigratie standpunten van de partij, lijkt te kloppen. Bij alle drie de achterbanen behoort een strenger immigratiebeleid tot de belangrijkste thema's. Daarnaast gaf zowel de LPF- als PVV-achterban aan het bestrijden van onveiligheid erg belangrijk te vinden. Gezien de prominente plek in het partijprogramma is het logisch dat FVD als tweede belangrijke punt de uitreding uit de Europese Unie heeft en dus verschilt van de LPF- en PVV-achterban.

Alles bij elkaar genomen kan geconcludeerd worden dat er wel degelijk veel overeenkomsten zijn. De rechts-populistische kiezer in Nederland sinds de 21^e eeuw kan op basis van de resultaten in dit onderzoek beschreven worden als een gemiddeld genomen laagopgeleide man met weinig vertrouwen in de politiek, die het voornamelijk belangrijk vindt dat er een strenger immigratiebeleid wordt gevoerd. De stereotype rechts-populistische kiezers op basis van dit hoofdstuk is in overeenstemming met het stereotype uit de literatuur.

5. Conclusie

In dit contemporair historisch onderzoek werden de drie bekendste Nederlandse rechts-populistische politici sinds de eenentwintigste eeuw met elkaar vergeleken. Fortuyn, Wilders en Baudet worden vaak in zowel de literatuur als in de media vergeleken. Dit onderzoek heeft door middel van een vergelijking op het gebied van ideologie, stijl en achterban bepaald wat de overeenkomsten en verschillen tussen Fortuyn, Wilders en Baudet zijn.

In het eerste hoofdstuk zijn alle drie de lijsttrekkers getoetst aan de ideologische kenmerken van radicaal-rechts volgens Mudde: het nativisme, populisme en autoritarisme.

Het nativisme is bij alle drie aanwezig, maar er zijn wel verschillen. Alle drie hebben ze een nativistische boodschap: immigranten en hun cultuur vormen een bedreiging voor óns prachtige Nederland. Bij Fortuyn en Wilders ligt de focus sterk op islamitische immigranten, terwijl Baudet over immigranten in het algemeen schrijft. Bij alle drie speelt het culturele element van het nativisme een belangrijke rol. Het culturele element bestaat uit de angst dat de cultuur van de immigrant de Nederlandse cultuur zal vervangen. Wilders is uniek in de mate waarin hij islamitische migranten verbindt aan criminaliteit. Zoals gezegd speelt bij alle drie het nativisme een rol, alleen bij Wilders is het merendeel van zijn standpunten terug te redeneren tot het nativisme. Een cruciaal kenmerk van het populisme is dat het de samenleving in twee kampen verdeelt: ‘het volk’ tegenover ‘de elite’. Deze tweedeling is bij alle drie aanwezig, er is alleen een verschil in nuance. Wilders spreekt expliciet van ‘de burger’ tegenover ‘de elite’ terwijl Fortuyn en Baudet met inhoudelijke theorieën komen over hoe de gevestigde politiek misbruik maakt van hun positie tegenover de kiezers. Bij Fortuyn was dit de kritiek op de Paarse kabinetten en bij Baudet gaat het over zijn kritiek op ‘het kartel’. Systemkritiek speelt bij zowel Fortuyn als Baudet een centrale rol. Bij Wilders is systemkritiek vaak weer gelinkt aan het nativisme en neemt het dus een minder belangrijke plek in. Het is wel opmerkelijk dat Wilders en Fortuyn vaak het belang benadrukken van bindende referenda, terwijl dit bij Fortuyn niet voorkomt in het partijprogramma.

Op het gebied van het autoritarisme zijn een aantal overeenkomsten zichtbaar. Alle drie pleiten voor zwaardere straffen, meer politie en respect voor de politie. Bij Wilders is het autoritarisme het nadrukkelijkst aanwezig. Veiligheid en orde staan bij Wilders erg hoog op de agenda, maar ook hier is weer een duidelijke link met het nativisme zichtbaar. Bij Fortuyn neemt het autoritarisme ook een belangrijke plek in, wat gedeeltelijk te maken heeft met de

ontwikkelingen in de internationale politiek in die periode. Baudets publicaties en de partijprogramma's van de FVD bevatten weinig standpunten die aan het autoritarisme kunnen worden gelinkt.

In het tweede hoofdstuk zijn ze getoetst aan de karakteristieke stilistische eigenschappen van de populist. Volgens de literatuur hebben populistten vaker een simplistisch taalgebruik dan andere politici. Er waren in dit geval onderling duidelijke verschillen. Wilders' taalgebruik is provocerend en eenvoudig, hij gebruikt zelden dure woorden. Fortuyn zijn taalgebruik is ook eenvoudig te volgen en erg direct, maar het is minder simplistisch dan dat van Wilders. Fortuyn gebruikt met enige regelmaat lastige woorden. Het vooroordeel dat de populist eenvoudiger spreekt om zo dichterbij 'het volk' te staan gaat in het geval van Baudet niet op. Zijn taalgebruik is buitengewoon elitair. Hij lijkt zich te willen onderscheiden van de Haagse elite door nog elitairder te spreken.

Het volgende kenmerk van een populist is dat hij directe communicatie met zijn achterban verkiest boven communiceren via de officiële instellingen. Fortuyn stond vaak in de belangstelling van de media. Zijn optredens in de media hebben een grote rol gespeeld in zijn explosieve opkomst in de politiek. Wilders maakt veel gebruik van zowel directe communicatie als de officiële instellingen. Voornamelijk in het begin van Wilders zijn politieke carrière maakte hij veel gebruik van de media en de officiële instellingen, later verschoof zijn focus naar sociale media. Hij wist altijd veel media-aandacht te genereren in de Kamer door middel van schandalen. Later in zijn carrière ontdekte hij dat controversiële of provocerende uitspraken op sociale media hetzelfde effect hadden. Baudet heeft een duidelijke voorkeur voor directe communicatie, hij is niet actief in de Kamer en maakt veel gebruik van sociale media. Het opmerkelijke aan Baudet is dat hij ervoor kiest om steeds meer via de FVD-media te communiceren met zijn achterban.

Het derde kenmerk ging in op in hoeverre de lijsttrekkers een polariserende stijl hebben. Alle drie de lijsttrekkers polariseren, alleen op verschillende manieren. Fortuyn verhardde het debat door op een directe wijze kritiek te uiten op de multiculturele samenleving en de Paarse kabinetten. Wilders zette deze kritiek voort, alleen op een nog hardere en radicalere manier. Baudet zijn stijl is vergelijkbaar met die van Fortuyn, alleen valt het minder op doordat het debat in het algemeen is verhard (met name door Wilders). Uiteindelijk kan er geconcludeerd worden dat Wilders de meest polariserende stijl heeft van de drie.

Het laatste kenmerk van het hoofdstuk onderzocht in hoeverre Fortuyn, Wilders en

Baudet gekwalificeerd kunnen worden als "outsiders" in de politiek en hoe ze dit imago in stand proberen te houden. Ze wilden alle drie de politiek in om de gevestigde partijen aan te vallen en de gang van zaken te veranderen. Alle drie kunnen ze niet als echte "outsiders" gekwalificeerd worden. Fortuyn en Baudet niet omdat ze onderdeel uitmaakten van de culturele elite voordat ze de politiek in gingen en Wilders niet omdat hij al jaren actief was in den Haag. Uiteindelijk zijn alle drie "insider-outsiders", alleen kan Wilders vanwege zijn lange politieke carrière bijna gekwalificeerd worden als "insider".

In het laatste hoofdstuk stonden de achterbannen van de LPF, PVV en FVD centraal. Ze zijn vergeleken op basis van demografische kenmerken, vertrouwen in de politiek en wat de belangrijkste thema's zijn volgens de achterban.

Het viel op dat de achterbannen voornamelijk bestaan uit laagopgeleide mannen die weinig vertrouwen hebben in de politiek. Er zijn echter binnen deze overeenkomsten nog wel verschillende gradaties, zo is de PVV-achterban de laagstopgeleide achterban van Nederland. Op het gebied van leeftijd kunnen geen trends worden ontdekt, de leeftijdsverdelingen verschillen weinig van elkaar en van het Nederlands gemiddelde.

Tot slot is er gekeken naar welke politieke thema's het belangrijkste zijn onder de achterban. Zoals ook uit de literatuur naar voren kwam worden veel mensen gemotiveerd om rechts-populistisch te stemmen vanwege de strengere immigratiestandpunten. Ook dit klopt in het geval van de LPF, PVV en FVD. Daarnaast is het opvallend dat het bestrijden van criminaliteit en onveiligheid hoog op de agenda staat van zowel de LPF- als PVV-stemmer. Het nativisme en autoritarisme zijn dus ook duidelijk terug te zien in de achterbannen van beide partijen. De FVD-achterban heeft de uitreding van Nederland uit de EU hoog op de agenda staan, wat logisch is gezien de prominente plek in de partijprogramma's.

Uiteindelijk kan er geconcludeerd worden dat de drie politici en hun partijen meer overeenkomsten hebben dan verschillen. Het is daarom niet ongegrond dat ze vaak in hetzelfde rijtje worden geplaatst. Er is een rode draad zichtbaar op het gebied van ideologie, stijl en achterban. Het gaat echter te ver om de partijen over een kam te scheren omdat ze alle drie wel een eigen invulling geven aan de overeenkomstige punten.

Implicaties van bevindingen

In dit onderzoek zijn twee van de drie politici nog actief in de politiek, daardoor zit er een zekere houdbaarheid op de bevindingen. In het geval van Wilders is er niet zoveel veranderd in vergelijking met de periode waarop dit onderzoek zich heeft gefocust. In het geval van

Baudet is dit wel het geval. Baudet is sinds de pandemie een radicalere koers ingeslagen, de partij kent vanaf 2020 nog veel schandalen en er bestaat discussie of de partij niet als extreemrechts gekwalificeerd dient te worden. Achteraf gezien kunnen de jaren van 2017 tot aan 2020 als Baudet's minst radicale periode worden gezien. De Baudet uit deze periode deelt veel overeenkomsten met Fortuyn, maar door de alsmaar radicaler wordende koers en het toegenomen belang van complottheorieën, klopt dit tegenwoordig niet meer. De resultaten uit dit onderzoek gelden dus specifiek voor de periode 2001 tot aan 2020 en moeten niet gebruikt worden om de huidige politiek te verklaren.

Bibliografie

Literatuur

- Bakker, P., & Vasterman, P.L.M., 'Wilders en de media: Meta-analyse van 41 artikelen, theses, rapporten, boeken en hoofdstukken.' *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap* 41.1 (2013).
- Baudet, T., *Breek het partijkartel! de noodzaak van referenda* (Amsterdam 2017).
- Baudet, T., *Oikofobie: de angst voor het eigene* (Schiedam 2013).
- Betz, H.G., *Radical right-wing populism in Western Europe*, (New York 1994).
- Bonikowski, B., 'Three lessons of contemporary populism in Europe and the United States', *The Brown Journal of World Affairs*, 23.1 (2016), 9-24.
- Damstra, A. & Vliegenthart, R. 'Hard to get and hard to neglect. Geert Wilders in de Nederlandse pers' in: Gerrit Voerman & Koen Vossen eds. *Wilders gewogen: 15 jaar reuring in de Nederlandse politiek*.
- Dekker, H., Schyns, P. en Nuus, M., 'Politiek Cynisme', <https://www.nemokennislink.nl/publicaties/politiek-cynisme/> (1 mei 2005).
- Ede Botje, H. & Cohen, M., *Mijn meningen zijn feiten: de wording van Thierry Baudet* (Amsterdam, 2020).
- Ellemers, J., 'Het fenomeen Fortuyn: de revolte verklaard' in: G. Voerman ed., *Jaarboek documentatiecentrum Nederlandse politieke partijen* (Groningen 2004).
- Fortuyn, P., *De puinhopen van acht jaar Paars* (Amsterdam 2012).
- Fortuyn, P., *Tegen de Islamisering van onze cultuur: Nederlandse Identiteit als fundament* (Rotterdam 2001).
- Harteveld, E., 'Fragmented foes: Affective polarization in the multiparty context of the Netherlands', *Electoral Studies* (2021).
- Ivarsflaten, E., 'What unites right-wing populists in Western Europe? Re-examining grievance mobilization models in seven successful cases.' *Comparative Political Studies*, 41(1), (2008) 3-23.

- Kriesi, H., Grande, E., Lachat, R., Dolezal, M., Bornschieer, S., & Frey, T, 'Globalization and the transformation of the national political space: Six European countries compared'. *European Journal of Political Research*, 45(6), (2006) 921-956, 922.
- Kuitenbrouwer, J., *De woorden van Wilders en hoe ze werken* (Amsterdam 2012).
- Lange, de., S.L. & Art, D., , 'Fortuyn versus Wilders: An Agency Based Approach to Radical Right Party Building', *West European Politics*, 34:6, (2011) 1229-1249, DOI: 10.1080/01402382.2011.616662,
- Lucardie, A. en Voerman, G. *Populisten in de polder*, (Meppel 2012).
- Lunshof, K., *Van polderen en polariseren: dertig jaar Nederlandse politiek* (Amsterdam 2004).
- McDonnell, D., & Ondelli, S. 'The Language of Right-Wing Populist Leaders: Not So Simple.' *Perspectives on Politics*, 20(3), (2022) 828-841.
- Mudde, C. en Rovira Kaltwasser, C., *Populisme uit de reeks elementaire deeltjes 51* (Amsterdam 2017).
- Mudde, C., 'Introduction to the populist radical right' in: Mudde ed., *the populist radical right: a reader* (New York 2016).
- Mudde, C., *Populist radical right parties in Europe* (Cambridge 2007).
- Pels, D., van Ostaaijen, J. J. C., Tops, P. W., Ellian, A., Kelk, C., Lucardie, P., & Wassink, H. A., *Vijf jaar na Fortuyn*. (2007), 5-6.
- Pels, D., *De geest van Pim: gedachtegoed van een politieke dandy* (Amsterdam 2003).
- Praag, van., P., 'De LPF-kiezer: rechts, cynisch of modaal?', in: G. Voerman ed., *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 2001* (Groningen 2001), 96-116.
- Roest, A., *Het Nationaal Kiesonderzoek 2006: opzet, uitvoering en resultaten* (den Haag, 2008).
- Rooduijn, M., The nucleus of populism: in search of the lowest common denominator. *Government and opposition* 49.4 (2014): 573-599.
- Swyngedouw, M., 'The subjective cognitive and affective map of extreme right voters: using open-ended questions in exit polls', *Electoral Studies* 20(2), (2001) 217-241.
- Taggart, P., *Populism*, (New York 2005).

Velde, te, H., 'De taal van Geert Wilders en de parlementaire cultuur.' In Gerrit Voerman en Koen Vossen eds., *Wilders Gewogen: 15 jaar reuring in de Nederlandse politiek*, (Amsterdam 2019), 231-249.

Velde, te, H., 'Populisme in Nederland: het morren van 'stoute' kinderen', *Geschiedenis Magazine* (maart 2011) <https://www.nemokennislink.nl/publicaties/populisme-in-nederland>.

Vossen, K., 'Een nieuw groot verhaal? Over de ideologie van de LPF en de PVV', *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis* (2011), 77-87.

Vossen, K., 'Populism in the Netherlands after Fortuyn: Rita Verdonk and Geert Wilders Compared' *Perspectives on European Politics and Society*, 11.1 (2010), 22-38.

Vossen, K., *Rondom Wilders: Portret van de PVV* (Amsterdam 2013).

Wansink, H., *De erfenis van Fortuyn: de Nederlandse democratie na de opstand van de kiezers* (Amsterdam 2004).

Wilders, G., *Kies voor vrijheid: een eerlijk antwoord* (den Haag 2004).

Verkiezingsprogramma's

FVD, verkiezingsprogramma Tweede Kamer 2017.

LPF, verkiezingsprogramma Tweede Kamerverkiezingen 2002: Zakelijk met een hart.

PVV, verkiezingsprogramma Tweede Kamerverkiezingen 2017-2021: Nederland weer van ons.

PVV, verkiezingsprogramma Tweede Kamerverkiezingen 2012-2017: Hún Brussel, óns Nederland.

PVV, verkiezingsprogramma Tweede Kamerverkiezingen 2006: Verkiezingspamflet.

Wilders, G., Onafhankelijkheidsverklaring Groep Wilders 2005.

Krantenartikelen

Nieuwe Rotterdamse Courant

Ornstein, L. 'Fortuyn en Baudet, zoek de verschillen' *NRC*, (22 maart 2019).

Rutten, Rik, 'Baudet koestert eigen mediazuil', *NRC* (7 juli 2020).

Valk, G., 'Vast ritme: schandaal, klaagzang, zondebok' *NRC* (3 juli 2021).

Wiel, van de, C. 'Hoe Wilders via Twitter de revolutie voorbereidt' *NRC* (25 februari 2017).

De Volkskrant

Giesen, P., 'Mediamagneet' *De Volkskrant*. (16 februari 2002).

Hendrickx F. & Modderkolk, H., 'Hoe Wilders de media bespeelt' *De Volkskrant* (4 maart 2017).

Pre, du., R. en Wagendorp. B., 'Net als Kennedy'. *De Volkskrant*. (7 mei 2002).

Tempelman, O. 'De meest opmerkelijke overwinningsspeech in de Nederlandse politiek ontleed' *De Volkskrant*, (21 maart 2019).

'Verbaal geweld tijdens de verkiezingscampagne'. *De Volkskrant*. (8 mei 2002).

Algemeen Dagblad

Blanken, den, M., 'Thierry Baudet verbaast met pikante foto langs zwembad.' *Algemeen Dagblad* (30 juli 2018).

Kok, L., 'De uitslag: FVD krijgt meeste stemmen en is met VVD de grootste in de senaat', *Algemeen Dagblad* (20 maart 2019).

Overig

Bruyne, de. M., 'Volkskrant ziet af van publicatie Nipo-peiling', *De Groene Amsterdammer*, (11 mei 2022).

'Henk Otten stapt uit FVD-bestuur na 'karaktermoord', *Het Parool* (25 april 2019).

'Oud-collega door Wilder beschimpt'. *Leidsch Dagblad*, (18 september 2008).

'Wilders noemt Vogelaar 'knettergek'. *Trouw*, (6 September 2007).

'20 jaar na de moord: stukken van en over Pim Fortuyn in EW', *Elsevier* (6 mei 2022).

Speeches en interviews

Baudet, T., Speech Provinciale Verkiezingen, op:

<https://www.youtube.com/watch?v=HuSkkuEOEa4> (20 maart 2019).

Baudet richt zich in de Kamer tot Minister Ollongren, op:

<https://www.youtube.com/watch?v=FegmSBjCeLA> (20 februari 2018)

EenVandaag debat tussen Mark Rutte en Geert Wilders, op:

<https://www.youtube.com/watch?v=iOB08lo3qEA> (13 maart 2017).

Fortuyn, P., Partijcongres Leefbaar Nederland, op:

<https://www.youtube.com/watch?v=1Nwgh2UXpq0> (25 november 2001).

Interview Theo van Gogh en Fortuyn, op: <https://www.youtube.com/watch?v=zFuJnAE6qX4> (4 november 2001).

Lijsttrekkersdebat tussen Rutte en Baudet onder leiding van Paul Witteman, op:

<https://www.youtube.com/watch?v=ZhyisM32Q94&t=22s> (6 maart 2002).

Netwerk Debat: Ad Melkert tegen Pim Fortuyn, op:

<https://www.youtube.com/watch?v=59xQbFLsXXQ&t=324s> (12 april 2002).

Quote interview Sander Schimmelpennick en Thierry Baudet , op:

<https://www.youtube.com/watch?v=MYDHM3rcZVQ> (24 april 2017).

2vandaag, Pim Fortuyn wil de politiek in, op: Pim Fortuyn wil de politiek in (2001) – YouTube (20 augustus 2001).

Websites

Alle Cijfers, Verkiezingsuitslagen voor de PVV - Partij voor de Vrijheid (update 2023!) | AlleCijfers.nl. (geraadpleegd 23 februari 2023).

Centraal Bureau Statistiek, ‘Het profiel van het electoraat in 2012’, op: <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2017/08/het-profiel-van-het-electoraat-in-2012> (geraadpleegd op 30 januari 2023).

Centraal Bureau Statistiek, ‘Vertrouwen en stemgedrag’, op: <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2019/vertrouwen-en-stemgedrag?onepage=true#c-2--De-rol-van-vertrouwen> (2019).

EenVandaag, Van debattijgers tot Netflix-kijkers: hoe vaak zijn Kamerleden aanwezig? - EenVandaag (avrotros.nl) (geraadpleegd op 15 december 2022).

Follow the Money, - Follow the Money - Platform voor onderzoeksjournalistiek (ftm.nl) (geraadpleegd op 13 december 2022)

Forum voor Democratie, <https://fvd.nl/nieuws/zomermanifest>. (geraadpleegd op 11 januari 2023).

Mondiaal Nieuws, <https://www.mo.be/interview/cas-mudde-2019-radicaal-rechts-mainstream>. (15 oktober 2023)

NOS, <https://nos.nl/artikel/158555-de-taal-van-wilders-beleggen-beledigen> (geraadpleegd op 7 november 2022).

NOS, <https://nos.nl/artikel/2159944-sociale-media-voor-politieke-partijen-geen-journalisten-da-s-wel-lekker> (geraadpleegd op 13 december 2022).

NOS, <https://nos.nl/artikel/2176134-vleugel-baudet-arriveert-in-kamergebouw> (geraadpleegd op 14 december 2022).

NOS, <https://nos.nl/artikel/2163382-jong-of-oud-man-of-vrouw-wie-stemde-op-welke-partij> (geraadpleegd op 30 januari 2023).

NOS, <https://nos.nl/artikel/2277050-dit-is-de-forum-kiezer-en-zo-ziet-de-rest-van-de-stemmers-eruit> (geraadpleegd op 30 januari 2023).

NU, <https://www.nu.nl/algemeen/42496/aangifte-politici-en-journalisten-wegens-aanzetten-tot-haat.html> , (geraadpleegd op 3 juni).

Parlement, https://www.parlement.com/id/vh8lnhrp8wsg/kabinetscrisis_2002_srebrenica (geraadpleegd op 10 september 2022).

Parlement, Opleidingsniveau Tweede Kamerleden - Parlement.com, (geraadpleegd op 14 december 2022).

Parlement, Inkomen Tweede Kamerlid - Parlement.com, (geraadpleegd op 14 december 2022).

Parlement, https://www.parlement.com/id/vjkbvzmnlnjc/rechts_populistische_partijvorming. (geraadpleegd op 10 januari 2023).

Parlement, https://www.parlement.com/id/vhnnmt7m4rqi/partij_voor_de_vrijheid_pvv. (geraadpleegd op 11 januari 2023).

RTL Nieuws, 'Latijn van Baudet rammelde en was vooral lachwekkend' | RTL Nieuws (geraadpleegd 8 november 2022).

RTL Nieuws, <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/politiek/artikel/4719121/verbazing-en-woede-over-standpunt-baudet-over-vrouwen-abortus-en> (geraadpleegd op 12 december 2022).

RTL Nieuws, <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/buitenland/artikel/5253073/aanslagen-11-september-2001-new-york-terrorisme-moslims-angst#:~:text=De%20aanslagen%20van%2011%20september,een%20langslepende%20oorlog%20in%20Afghanistan> (geraadpleegd op 30 januari 2023).

Stuk Rood Vlees, <https://stukroodvlees.nl/plaatjes-van-de-electoraatjes-de-pvv/>.
(geraadpleegd op 29 januari 2023).

Stuk Rood Vlees, <https://stukroodvlees.nl/plaatjes-van-de-electoraatjes-fvd/> (geraadpleegd op 31 januari 2023).

Twitter, Aankondiging politieke deelname FVD op:
<https://twitter.com/thierrybaudet/status/779910687304871936> (geraadpleegd 5 juni 2022).

Tweede Kamer, https://www.tweedekamer.nl/kamerleden_en_commissies/alle_kamerleden,
(geraadpleegd op 14 december 2020).